

VAASAN YLIOPISTO

KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA

LASKENTATOIMI JA RAHOITUS

Ulla-Kaisa Jaatinen

YHTEISTILINTARKASTUKSEN VALINTA SUOMALAISISSA YRITYKSISSÄ

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

VAASA 2013

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa	12
1.2. Tutkielman kulku	12
2. AIKAISEMPI TUTKIMUS YHTEISTILINTARKASTUKSESTA	14
2.1. Yhteistilintarkastuksen vaikutus tilintarkastuspalkkioihin	15
2.2. Tilintarkastuksen laatu ja yhteistilintarkastus	17
2.3. Yhteistilintarkastuksen vaikutus tilintarkastusmarkkinoihin	18
2.4. Tilintarkastajan valinta ja yhteistilintarkastus	20
2.4.1. Hypoteesien johtaminen	21
2.5. Yhteenveto	22
3. TILINTARKASTAJAN VALINTA	23
3.1. Suomalainen tilintarkastusjärjestelmä	23
3.2. Tilintarkastuksen laatu	27
3.3. Tilintarkastajan valinta ja siihen vaikuttavat tekijät	30
3.3.1. Tilintarkastuksen kysyntä	31
3.3.2. Omistusrakenne	32
3.3.3. Yrityksen koko	35
3.3.4. Velkaisuus	38
3.4. Yhteenveto tilintarkastajan valinnasta	40
4. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ	43
4.1. Tutkimusaineisto	43
4.2. Tilastollinen menetelmä	49
5. TULOKSET	52

5.1. Tutkimusaineisto	52
5.2. Tilastollisen menetelmän rajoitukset ja olettamukset	56
5.3. Hypoteesien testaus	57
5.4. Johtopäätökset	60
6. YHTEENVETO	62
6.1. Jatkotutkimusmahdollisuuksia	63
LÄHDELUETTELO	65
LIITTEET	
Liite 1. BvD Independence Indicator luokkien määritelmät	70

KUVIOLUETTELO**sivu**

Kuvio 1:	Suomalainen tilintarkastajajärjestelmä	26
----------	--	----

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1:	Tutkimusaineiston yritykset tilintarkastajatyypeittäin	46
Taulukko 2:	Yhteistilintarkastus toimialoittain	47
Taulukko 3:	Riippumattomuusindikaattorin arvot selityksineen ja havaintojen määrät	48
Taulukko 4:	Omistuksen hajautuneisuus	53
Taulukko 5:	Tilintarkastajan valinnan frekvenssi ja omistuksen hajautuneisuus	53
Taulukko 6:	Taseen loppusumma miljoonina euroina	54
Taulukko 7:	Taseen loppusumman luonnollinen logaritmi	55
Taulukko 8:	Velkaisuusaste	55
Taulukko 9:	Tulokset; selittävien muuttujien merkitsevyys	57
Taulukko 10:	Tulokset; yhteistilintarkastus vs. yksi tilintarkastaja	58
Taulukko 11:	Tulokset; kerroinsuhteet ja luottamusvälit	59
Taulukko 12:	Logistisen regressioanalyysin luokittelukyky yhteistilintarkastuksen valinnassa	60

VAASAN YLIOPISTO
Kauppatieteellinen tiedekunta

Tekijä:	Ulla-Kaisa Jaatinen	
Tutkielman nimi:	Yhteistilintarkastuksen valinta suomalaisissa yrityksissä	
Ohjaaja:	Teija Laitinen	
Tutkinto:	Kauppatieteiden maisteri	
Oppiaine:	Laskentatoimi ja rahoitus	
Linja:	Tilintarkastuksen linja	
Aloitusvuosi:	2006	
Valmistumisvuosi:	2013	Sivumäärä: 71

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää yhteistilintarkastuksen vapaaehtoiseen valintaan vaikuttavia tekijöitä. Yhteistilintarkastuksen vapaaehtoiseen valintaan vaikuttavia tekijöitä ei ole aikaisemmin juurikaan tutkittu. Tutkielman kohteena olevien suomalaisten yritysten tilintarkastajan valintaa on pyritty selittämään omistusrakenteen, yrityksen koon ja velkaisuuden avulla. Näiden ominaisuuksien vaikutusta on tutkittu tilintarkastajan valintatilanteessa yhteistilintarkastuksen ja yhden tilintarkastajan valinnan välillä.

Aikaisemman yhteistilintarkastuksen valintaan liittyvän tutkimuksen ollessa vähäistä tutkielman teoriaosa perustuu aikaisempiin tutkimuksiin, jotka käsittelevät yhteistilintarkastusta yleisesti sekä tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä, joiden perustella on johdettu tutkielman hypoteesit. Tutkielman hypoteesien testaaminen on toteutettu logistisen regressioanalyysin avulla. Tutkielman aineisto koostuu 927 suuresta suomalaisesta yrityksestä, joiden tilinpäätös- ja tilintarkastajatiedot on kerätty osittain Orbis – tilinpäätöstietokannasta sekä osittain Voitto + tilinpäätöstietokannasta.

Tutkielman tulokset yrityksen omistusrakenteen, koon ja velkaisuuden vaikutuksesta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen suurissa suomalaisissa yrityksissä eivät ole tilastollisesti merkitseviä, joka saattaa johtua tutkimusaineiston havaintojen keskittymisestä yhden tilintarkastajan valinneisiin yrityksiin sekä tutkittujen ominaisuuksien pienistä eroavaisuuksista ja toisaalta muutamista huomattavan poikkeavista selittävien muuttujien arvoista.

AVAINSANAT: yhteistilintarkastus, tilintarkastajan valinta, omistusrakenne, koko, velkaisuus

1. JOHDANTO

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien (ISA-standardit) mukaan tilintarkastuksen tarkoituksena on lisätä aiottujen käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen (KHT-yhdistys 2010: 243). Suomessa tilintarkastaja on perinteisesti mielletty tarkastuskohteen omistajien etujen valvojaksi. Omistuksen ja johdon eriytymisen johdosta kaikilla osakkeenomistajilla ei ole mahdollisuutta valvoa sijoitustaan henkilökohtaisesti. Tilintarkastuksen merkitys on korostunut myös yrityksen muille sidosryhmille, kuten työntekijöille, velkojille, viranomaisille ja sopimuskumppaneille, jotka tarvitsevat päätöksentekoaan varten tarkastuskohteesta tietoja, joiden luotettavuudesta heidän ei ole itse mahdollista varmistua. Tilintarkastaja on sekä omistajien että ulkoisten sidosryhmien näkökulmasta informaation luotettavuuden varmistaja. Eri sidosryhmien tarpeet huomioiden voidaan katsoa, että tilintarkastuksella on korostuneesti yhteiskunnallinen tehtävä, tämän johdosta tilintarkastuksen on oltava riippumatonta toimintaa. (Halonen & Steiner 2010: 13-16.)

Tilintarkastuslain (459/2007) 24 § käsittelee tilintarkastajan riippumattomuutta, joka on yksi tärkeimmistä tilintarkastajaa koskevista muista säännöksistä. Tilintarkastajan on oltava lain mukaista tilintarkastustehtävää suorittaessaan riippumaton, jos riippumattomuus vaarantuu, on tilintarkastajan kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoa tai luovuttava siitä. Riippumattomuutta uhkaavina tekijöinä laissa mainitaan tilintarkastajan taloudelliset etuudet tarkastettavaan yhteisöön, tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tarkastuskohteen puolesta tai sitä vastaan, tilintarkastajan läheinen toimii tarkastuskohteen johdossa tai tilintarkastajan painostus. Riippumattomuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös yhteisöön, jossa tilintarkastaja työskentelee, liittyvät tekijät. IFAC:n Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille (KHT-yhdistys 2010) sisältävät huomattavasti lakia yksityiskohtaisempia säännöksiä liittyen tilintarkastajan riippumattomuuteen. Eettiset säännöt mm. erottelevat tilintarkastusammattilaiset muissa ammateissa toimivista tilintarkastajista sekä riippumattomuuden tilintarkastustoimeksiannoissa sekä muissa varmennustoimeksiannoissa. Lisäksi säännöissä on omat lukunsa, jotka käsittelevät mm. intressiristiriitoja sekä lahjoja vieraanvaraisuutta. Myös muut säännökset saattavat asettaa vielä IFAC:n sääntöjä tiukempia vaatimuksia tilintarkastajan riippumattomuudelle. Esimerkiksi USA:ssa lisättyjä yhteisöjä koskee SEC:n (Securities and Exchange Commission) riippumattomuusvaatimukset, jotka ovat IFAC:n määräyksiä tiukemmat ja yksityiskohtaisemmat.

Tilintarkastajan valintaa ja tilintarkastusvelvollisuutta säätelee Suomessa ensisijaisesti

tilintarkastuslaki (459/2007). Lisäksi eri yhteisömuotoja koskeva erityislainsäädäntö kuten osakeyhtiölaki (624/2006) sisältää määräyksiä tilintarkastajan valinnasta kuten siitä mikä taho tilintarkastajan valitsee. Tilintarkastuksen kysyntä muodostuu eri tyyppisillä yhteisöillä eri tavalla. Wallace (2004) on tunnistanut kolme tilintarkastuksen kysyntään liittyvää lähdettä. Agenttiteoriasta kumpuava kysyntä havaitsee tilintarkastuksen omaa etua tavoittelevan käytöksen ja informaation epäsymmetrian aiheuttamia agenttikustannuksia alentavana välineenä (Wallace 2004: 271). Informaatiokysyntä tarkoittaa, että luotettavan tilintarkastajan valinta viestii johdon rehellisyydestä ja laadusta sekä alentaa agenttikustannuksia valvontatehtävän kautta (Wallace 2004: 273). Vakuutushypoteesin mukaan sijoittajat ja velkojat muiden muassa ovat oikeutettuja korvaukseen kokemistaan taloudellisista tappioista tilintarkastajan vastuukysymyksissä (Wallace 2004: 275). Kysynnän lähteellä on vaikutusta siihen miten korkealaatuiseen tilintarkastukseen erikoistunutta tilintarkastajaa tarvitaan ja mihin kysynnän lajiin sillä pyritään vastaamaan.

EU-komissio on 13.10.2010 julkaissut vihreän kirjan (KOM (2010) 561) aiheesta Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. Vihreässä kirjassa käsitellään mm. tilintarkastajan roolia, tilintarkastusyhteisöjen hallinnointia ja riippumattomuutta, tilintarkastajien valvontaa, tilintarkastuksen keskittymistä ja markkinoiden rakennetta sekä eurooppalaisten tilintarkastusmarkkinoiden luomista. Markkinoiden dynaamisuuden lisäämiseksi on ehdotettu ns. yhteisten tilintarkastustoimeksiantojen lisäämistä jolloin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöiden sekä listayhtiöiden olisi nimettävä kaksi eri tilintarkastusyhteisöä tai -tilintarkastajaa, jotka tekevät yhdessä tilintarkastustyön ja allekirjoittavat tilintarkastuskertomuksen. Yhteistilintarkastuksella (joint audit) tarkoitetaan kahden toisistaan riippumattoman tilintarkastajan yhdessä suorittamaa lakisääteistä tilintarkastusta (Francis, Richard & Vanstraelen 2009: 35). Yhteistilintarkastuksessa molemmat tilintarkastajat allekirjoittavat tilintarkastuskertomuksen ja ovat yhdessä vastuussa tilintarkastuksesta, vaikka tarkastustyö jakautuisi epätasaisesti tarkastajien välillä (Järvinen & Haapamäki 2011: 23). Tällä hetkellä lakisääteisiä yhteisiä tilintarkastuksia toteutetaan vain Ranskassa.

Sääntelyehdotusten pyrkimyksenä olisi saada pörssi-yhtiöiden tarkastuksiin mukaan myös keskisuuria tilintarkastusyhteisöjä sekä lisätä markkinoiden dynamiikkaa ja tilintarkastajan riippumattomuutta. Tilintarkastusmarkkinat ovat sekä maailmanlaajuisesti että Suomessa keskittyneet neljälle suurelle toimijalle, PriceWaterhouseCoopers (PWC), Ernst & Young (EY), KPMG sekä Deloitte, joista käytetään tässä tutkielmassa kansainvälisestikin vakiintunutta nimitystä big 4. Tilintarkastusmarkkinoiden keskitty-

minen neljälle suurelle toimijalle koetaan merkittävänä ongelmana, koska yhdenkin big 4 –yhteisön äkillinen kaatuminen muodostaa systeimiriskin koko rahoitusmarkkinoille (Järvinen & Haapamäki 2011: 23). Yhteistilintarkastuksella pyritään parantamaan pienten ja keskisuurien tilintarkastusyhteisöiden mahdollisuuksia päästä mukaan isojen yritysten tarkastuksiin ja sen avulla parantaa niiden kasvumahdollisuuksia (Järvinen & Haapamäki 2011: 23). Useamman tilintarkastajan suorittamalla tarkastuksella haetaan positiivisia vaikutuksia myös tilintarkastuksen laatuun moninkertaisen review-prosessin sekä toisiaan täydentävän teknisen tietämyksen myötä (Järvinen & Haapamäki 2011: 23). Yhteistilintarkastuksella toivotaan olevan myös tilintarkastajan riippumattomuutta parantava vaikutus, koska kahdelle eri yhteisölle maksetut palkkiot eivät muodosta yhtä suurta taloudellista riippuvuutta ja kahdella yhteisöllä voidaan myös ajatella olevan paremmat mahdollisuudet yhdessä vastata mahdolliseen johdon taholta tulevaan painostukseen (Järvinen & Haapamäki 2011: 23). Jotta yhteistilintarkastuksella saadaan toivottuja hyötyjä, täytyy tarkastajien yhteistyön olla saumatonta ja keskinäinen luottamus korkealla tasolla.

EU-komission ehdotus yhteistilintarkastuksen lisäämisestä on kerännyt sekä tukea että vastustusta. Pienten ja keskisuurten tilintarkastusyhteisöjen keskuudessa ehdotus on saanut tukea ja on kerrottu hyvistä kokemuksista jaetuissa toimeksiannoissa, yhteistilintarkastuksen pakollisuus ei kuitenkaan saa varauksetonta kannatusta (Kyynäräinen 2011: 6; Riippi 2011: 13). Keskisuuret tilintarkastusyhteisöt ovat myös sitä mieltä, että heillä on riittävät resurssit sekä Suomessa että maailmanlaajuisesti suurten yritysten tarkastamiseen ja että jaetulla tarkastuksella mahdollistetaan eri alojen parhaan asiantuntemuksen saatavuus toimeksiannoissa (Riippi 2011: 13). Yhteistilintarkastus on herättänyt vastustusta koska sen epäillään lisäävän kustannuksia ja heikentävän tilintarkastuksen laatua. On myös esitetty, että Suomessa ei löydy big 4 –tilintarkastajien ulkopuolelta sellaisia toimijoita, joilla olisi mahdollisuuksia hoitaa globaalien yritysten tilintarkastuksia (Hertsi 2011: 4). Kahden tilintarkastajan vaatimus nähdään myös byrokraattisena ja taloudellisena taakkana latistamassa entisestään suomalaisten yritysten listautumista ja samalla haittaamaan eurooppalaisten yritysten toimintaa (Linnainmaa 2011: 13).

EU-komissio on 30.11.2011 antamassaan sääntelyehdotuksessa (KOM (2011) 779) luopunut yhteistilintarkastuksen pakosta, mutta siihen kannustetaan mm. pidemmällä rotatioajalla. Yhtä tilintarkastajaa käyttävien yritysten olisi ehdotuksen mukaan vaihdettava tilintarkastusyhteisöä kuuden vuoden välein ja pitäydyttävä seuraavan neljän vuoden ajan ottamasta samalta asiakkaalta toimeksiantoa. Kahta tilintarkastajaa käyttämällä

tilintarkastusyhteisön rotaatioaika pidentyisi yhdeksään vuoteen. Säädöksiä ei kuitenkaan ole vielä vahvistettu ja muutoksia lopullisiin direktiiveihin ja asetuksiin saattaa vielä tulla. Euroopan parlamentissa asiaa käsittelee vastuuvaliokunta, joka on lausuntoehdotuksessaan asettumassa komission ehdotusta huomattavasti lievempien sääntelyehdotusten kannalle. Parlamentin täysistuntoon säädösehdotukset etenevät todennäköisesti vuoden 2013 alkupuolella.

1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa

Muutamien vuosien takainen finanssikriisi nosti esiin uusia tarpeita tilintarkastuksen sääntelylle, johon liittyy myös ehdotus yhteistilintarkastuksen lisäämisestä listatuissa ja muissa yleisen edun kannalta merkittävissä yrityksissä. Yhteistilintarkastus tarjoaa useita kiinnostavia tutkimusnäkökulmia. Tässä tutkielmassa on tarkoitus selvittää voidaanko yhteistilintarkastuksen valintaa selittää tiettyjen yrityksen ominaisuuksien avulla. Yhteistilintarkastus on Suomessa yhteisöille vapaaehtoista. Osa yrityksistä on kuitenkin vapaaehtoisesti valinnut lakisääteisen tilintarkastuksen suorittajiksi kaksi eri tilintarkastajaa. Yhteistilintarkastuksen valintaa ei ole Suomessa suoranaisesti tutkittu, joten siihen liittyviä tekijöitä tutkitaan aikaisempien tilintarkastajan valintaa käsittelevien teorioiden ja tutkimusten perusteella yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuuden, velkaisuuden ja koon näkökulmista.

Tutkielman kohteeksi on valittu suuria suomalaisia yrityksiä, koska niiden kannalta valintaan liittyvät tekijät ovat kiinnostavia suhteessa EU-komission suuria yrityksiä koskeviin sääntelyehdotuksiin. Suuremmissa yrityksissä myös omistusrakenteessa voidaan olettaa olevan pieniä enemmän vaihtelua. Tilintarkastuksen laatuun ja tilintarkastajan valintaan liittyvissä aikaisemmissa tutkimuksissa on lisäksi havaittu yhteistilintarkastuksen yhtenä tekijänä vaikuttavan alentavasti yrityksen vieraan pääoman kustannuksiin (Karjalainen 2011: 88-89). Kaikki selittävät muuttujat ovat myös yhteydessä agenttiteoriasta kumpuaviin intressiristiriitoihin.

1.2. Tutkielman kulku

Tutkielma jakautuu teoria- ja empiriaosaan ja koostuu kuudesta luvusta. Teoriaosassa käsitellään aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja siihen liittyvää lainsäädäntöä

sekä asetetaan tutkielman hypoteesit. Empiriaosassa testataan asetettujen hypoteesien paikkansa pitävyys kerätyllä tutkimusaineistolla.

Tutkielma etenee seuraavasti. Toisessa luvussa luodaan katsaus yhteistilintarkastuksesta aikaisemmin tehtyihin tutkimuksiin, jotka on jaoteltu tilintarkastuspalkkion määräytymiseen liittyviin tutkimuksiin, tilintarkastuksen laatuun liittyviin tutkimuksiin, tilintarkastusmarkkinoihin liittyviin tutkimuksiin sekä tilintarkastajan valintaan liittyviin tutkimuksiin. Luvun lopussa johdetaan tutkielman hypoteesit. Kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastajan valintaan liittyvää teoreettista taustaa lainsäädännön ja aikaisempien tutkimusten avulla.

Empiriaosan aloittaa neljäs luku, jossa esitellään tutkimusaineisto ja tutkielmassa käytettävä tilastollinen menetelmä. Viidennessä luvussa esitellään tilastollisen menetelmän avulla saadut tulokset ja muodostetaan niiden perusteella asetettuja hypoteeseja koskevat johtopäätökset. Kuudennessa eli viimeisessä luvussa tehdään lyhyt yhteenveto tutkielmasta ja pohditaan mahdollisesti esiin nousseita jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2. AIKAISEMPI TUTKIMUS YHTEISTILINTARKASTUKSESTA

Useat seikat puoltavat yhteistilintarkastuksen käyttöä. Sen on todettu parantavan tilintarkastusmarkkinoiden dynamiikkaa ja mahdollistavan muidenkin kuin big 4 -tilintarkastajien pysymisen markkinoilla (Piot 2007: 161). Useassa tutkimuksessa on myös havaittu yhteistilintarkastuksen parantavan tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen laatua (Zerni, Haapamäki, Järvinen & Niemi 2011; Francis ym. 2009: 53-58).

Tanskassa aiemmin voimassa ollut lakisääteinen velvoite yhteistilintarkastukseen otettiin käyttöön tilintarkastuksen luottamuksen lisäämiseksi (Thinggaard & Kiertzner 2008: 144). Lainsäätäjät yksinkertaisesti pelkäsivät, että yksi tilintarkastaja ei saisi työtä tehtyä kunnolla. Lakia on välillä uudistettu, mutta kahden tilintarkastajan vaatimus pidettiin voimassa, koska sen kumoamisen pelättiin heikentävän yleisön luottamusta yrityksiin. Lopulta laki kumottiin, koska se koettiin vanhanaikaiseksi ja taakaksi yrityksille (Thinggaard & Kiertzner 2008: 144).

Zerni ym. (2011) mukaan yhteistilintarkastuksilla voi olla positiivinen vaikutus sekä osaamiseen että riippumattomuuteen ja siten parantaa tilinpäätösten luotettavuutta. Kaksi tilintarkastusyhteisöä nimittämällä yritys mahdollistaa rotaation, mutta samalla säilyttää tilintarkastajan tiedon ja ymmärryksen asiakkaan liiketoiminnasta. Taloudellisen sitoutumisen ja mahdollisen tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymisen voidaan olettaa olevan vähemmän merkittävä uhka yhteistilintarkastuksen ollessa kyseessä. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä että tilintarkastuspalkkiot ja tuottoisat konsultointipalkkiot jakautuvat kahdelle tilintarkastusyhteisölle. Kaksi eri tilintarkastajaa voi myös vahvemmin vastustaa johdon tai kontrolloivan omistajan asettamaa painetta ja siten muodostaa mielipiteensä tilintarkastuksesta riippumattomammin. Vakuutus-hypoteesin (deep-pocket) kautta voidaan myös ajatella, että kaksi tilintarkastusyhteisöä suorittaa tarkastuksen laadukkaammin, koska niiltä voidaan vaatia suurempia korvauksia.

Lakisääteinen velvoite yhteistilintarkastukseen on tällä hetkellä voimassa vain Ranskassa, joten useat tutkimukset on tehty nimenomaan ranskalaisella aineistolla. Tanskassa vastaava vaatimus oli voimassa vuoden 2004 loppuun saakka. Toisaalta voisi olettaa, että kahden tai useamman tilintarkastajan käyttö myös kasvattaa tilintarkastuspalkkioiden määrää. Useat yhteistilintarkastukseen liittyvät tutkimukset käsittelevätkin sen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin.

2.1. Yhteistilintarkastuksen vaikutus tilintarkastuspalkkioihin

Yhteistilintarkastuksen vaikutusta tilintarkastuspalkkioon on tutkittu ranskalaisella, tanskalaisella ja ruotsalaisella aineistolla. Tanskalainen aineisto on siitä erityinen, että sen kohdalla on voitu tutkia palkkioiden määräytymistä sekä aikana jolloin kahden tilintarkastajan valinta oli pakollista että pakollisuudesta luopumisen jälkeen. Ruotsalaisella aineistolla tehty tutkimus puolestaan mahdollistaa vertailun samana ajankohtana yhteistilintarkastusta käyttävien sekä yhtä tilintarkastajaa käyttävien välillä, koska yhteistilintarkastus on Ruotsissa vapaaehtoista.

Gonthier-Besacier & Schatt (2007: 156-157) havaitsivat ranskalaisella aineistolla tekemässään tutkimuksessa, että tilintarkastuspalkkioiden suuruus riippuu yrityksen koosta, tarkastettavan yrityksen riskisyydestä ja kahden big 4 -tilintarkastusyhteisön mukana olosta. Kun tarkastajina oli kaksi big 4 -tilintarkastajaa, olivat palkkiot alhaisemmat suhteutettuna yrityksen kokoon verrattuna muihin tapauksiin. Tämän uskotaan johtuvan siitä, että pätevyuden, taitojen ja riskin jakautuminen tarkastajien kesken oli tasaisempaa, mikä johtaa tehokkaampaan tarkastukseen. Toisin sanoen kahden big 4 -tilintarkastajan ollessa vastuussa tilintarkastajat voivat luottaa enemmän toisen työhön verrattuna tapaukseen, jossa toinen tilintarkastaja on ei-big 4, jolloin big 4 -tilintarkastajan täytyy ehkä tehdä päällekkäistä työtä ja riski virheen havaitsematta jäämisestä on suurempi (Gonthier-Besacier & Schatt 2007: 147). Kun tarkastajaparina on big 4 yhdessä ei-big 4:n kanssa, oikeudenkäyntiriski on suurempi big 4 -tilintarkastajalla, koska voidaan olettaa, että sijoittajat kääntyvät ensin big 4 -tilintarkastajan puoleen hakiessaan korvausta menetyksilleen yksinkertaisesti, koska big 4 -tilintarkastusyhteisöjen taloudellinen asema on parempi kuin ei-big 4 -tilintarkastajien, mikä todennäköisesti kasvattaa big 4 -tilintarkastajan palkkiota (Gonthier-Besacier & Schatt 2007: 147). Pääasiallisen tilintarkastajan osuus palkkiosta ei näyttänyt vaikuttavan tuloksiin. Eli sillä missä suhteessa palkkio jakautuu eri tarkastajille, ei ollut vaikutusta palkkion kokonaismäärään. (Gonthier-Besacier & Schatt 2007: 156-157)

Koska yhteistilintarkastus on Ranskassa lakisääteistä, tutkimuksessa ei ole voitu verrata yhteistilintarkastusta käyttävien yritysten palkkioita niihin, jotka käyttävät vain yhtä tilintarkastajaa. Tutkimuksessa ei ole myöskään voitu huomioida sopimuskauden alussa neuvoteltuja sopimuksia. Sopimuskausi on Ranskassa vähintään kuusi vuotta, toisin kuin useimmissa englanninkielisissä maissa. Pitkällä sopimuskaudella on pyritty vähentämään asiakasyrityksen painostusmahdollisuuksia mahdollisten tarkastukseen liittyvien

erimielisyyksien esiintyessä. (Gonthier-Besacier & Schatt 2007: 157.)

Thinggaard & Kiertzner (2008) tutkivat yhteistilintarkastuksen vaikutusta tilintarkastuspalkkioiden ja muiden palkkioiden määrään tanskalaisella aineistolla. Isojen yhtiöiden tarkastuksissa, joissa molemmilla tarkastajilla oli merkittävä rooli, palkkiot olivat alhaisemmat kuin niissä joissa toisen rooli oli merkittävä (Thinggaard & Kiertzner 2008: 142). Tältä osin tulokset siis eroavat edellä esitetystä ranskalaisella aineistolla tehdystä tutkimuksesta. Tämä havaittiin kuitenkin vain isojen yhtiöiden kohdalla. Syynä tähän oli todennäköisesti se, että isojen yhtiöiden tarkastuksista kannatti kilpailla hinnalla (Thinggaard & Kiertzner 2008: 142). Tilintarkastuspalkkioiden ja muiden palkkioiden välillä oli myös positiivinen yhteys, eli tilintarkastuspalkkioiden kasvaessa myös muut palkkiot kasvoivat. Pienten yhtiöiden kohdalla tulokset erosivat isojen yhtiöiden tuloksista. Niiden tilintarkastuksen epäiltiin sisältävän enemmän kirjanpitoon liittyviä palveluja (Tanskassa oli tuohon aikaan oheispalveluihin melko liberaali suhtautuminen). Lähes kaikilla listayhtiöillä oli vähintään yksi big 4 -tarkastaja, joten sitä ei voitu tutkia vaikuttaako big 4 -tilintarkastusyhteisön mukanaolo palkkioihin. Kuitenkin havaittiin, että isojen yhtiöiden kohdalla PWC:n mukanaolo alensi palkkioita, kun taas pienien yhtiöiden kohdalla se nosti palkkioita (Thinggaard & Kiertzner 2008: 142). Yli puolessa yhtiöistä toisen tilintarkastajan osuus oli 80 % tai enemmän palkkiosta. Tutkimuksessa ei havaittu erityistä big 4 -lisää palkkiossa, jos mukana oli kaksi big 4 -tilintarkastajaa yhden sijasta (Thinggaard & Kiertzner 2008: 148).

Kuten aikaisemmin on mainittu, Tanskassa luovuttiin lakisääteisestä kahden tilintarkastajan valinnasta vuoden 2005 alusta alkaen. Holm & Thinggaard (2010) ovat tutkineet missä määrin tanskalaiset yritykset ovat luopuneet yhteistilintarkastuksesta pakollisuuden poistuttua ja miten se on vaikuttanut tilintarkastuspalkkioiden määrään. Tutkimuksessa havaittiin, että yrityksistä 69 % luopui kahden tilintarkastajan käytöstä heti kun se oli mahdollista ja määrä kasvoi edelleen seuraavina vuosina (Holm & Thinggaard 2010: 20). He havaitsivat merkittävää negatiivista riippuvuutta tilintarkastuspalkkioiden ja yhteistilintarkastuksesta luopumisen välillä, yhteistilintarkastuksesta luopuneiden yritysten tilintarkastuspalkkioiden havaittiin laskeneen n. 25 % (Holm & Thinggaard 2010: 23). Lisäksi havaittiin, että mitä tasaisemmin työ oli jakaantunut eri tilintarkastajille yhteistilintarkastuksen ollessa käytössä, sitä merkittävämpi oli negatiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioiden ja yhteistilintarkastuksesta luopumisen välillä eli palkkioiden aleneminen oli merkittävämpää (Holm & Thinggaard 2010: 25).

Zerni ym. (2011) ovat tutkineet yhteistilintarkastuksia ruotsalaisella aineistolla. Ruotsis-

sa kahden tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista, joten asetelma tutkimuksessa poikkeaa edellä esitetyistä. He havaitsivat tutkimuksessaan, että yhteistilintarkastus nostaa yritysten maksamien tilintarkastuspalkkioiden määrää. Tutkimus osoittaa, että palkkioiden kasvu voidaan ainakin osittain liittää tilintarkastuksen korkeampaan laatuun. Ottaen huomioon vapaaehtoisuuden, saattaa olla asiakkaan edun mukaista maksaa enemmän ja saada sitä kautta parempi luotto tilintarkastukseen (tilinpäätökseen).

2.2. Tilintarkastuksen laatu ja yhteistilintarkastus

Yhteistilintarkastus lisää tilintarkastuksen laatua kahdella tasolla. Ensinnäkin yhteistilintarkastuksella varmistetaan, että tarkastus tehdään perusteellisesti tarkastuskumppanien ristiintarkastuksen ja keskinäisen valvonnan avulla. Toiseksi, kahden tarkastajan läsnäolon on havaittu turvaavan riippumattomuutta, etenkin ammatillisen harkinnan objektiivisuutta, laimentamalla mahdollisen johdon painostuksen vaikutusta. Yhteistilintarkastuksen edut kuitenkin riippuvat suuresti sen tehokkaasta käyttöönotosta. Negatiivinen vaikutus laatuun saattaa syntyä myös, jos toinen tilintarkastaja pyrkii toimimaan ns. vapaamatkustajana eli välttää itse tekemästä osuuttaan vaan tukeutuu toisen tekemään työhön. Myös tiedon vaihto saattaa kilpailevien tarkastajien välillä tuottaa hankaluutta, jolla voi myös olla kielteinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Tarkastuskumppanien välillä voi syntyä epävirallisia sopimuksia, kytköksiä ja jopa salainen yhteisymmärrys. Yhteistyö useissa asiakkaissa voi vaikuttaa tarkkuuteen ja objektiivisuuteen. Yhteistarkastuksen luomilla riippuvuussuhteilla voi olla siten myös haitallinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun. (Piot, 2007; Zerni, Kallunki & Nilsson 2010: 1175)

Francis ym. (2009) ovat tutkineet yhteistilintarkastuksen vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ranskalaisissa yhtiöissä tutkimalla onko tilintarkastajaparin valinnalla vaikutusta tuloksen laatuun. Laatua mitattiin epänormaalien tulosta parantavien jaksotusten määrällä. Havaittiin, että toisen tilintarkastajan ollessa big 4 -tilintarkastusyhteisö ja toisen ei, on tulosta parantavien harkinnanvaraisten jaksotusten määrä alhaisempi kuin silloin, kun kumpikaan tilintarkastajista ei ole big 4 -tilintarkastusyhteisö. Jälleen vaikutus oli yhä voimakkaampi, kun molemmat tilintarkastajat olivat big 4 -tilintarkastusyhteisöjä. Tämän perusteella näyttäisi siltä, että kaksi big 4 -tilintarkastajaa on parempi kuin yksi ja yksi big 4 on parempi kuin ei ollenkaan. Tärkeä varoitus kuitenkin on, että ei tiedetä onko Ranskan kahden tilintarkastajan vaatimus tehokkaampi ja tuottaako se laadukkaampia tilintarkastuksia kuin yhden tilintarkastajan lähestymistapa muissa maissa.

Ruotsalaisilla yrityksillä, jotka ovat vapaaehtoisesti valinneet yhteistilintarkastuksen, havaittiin olevan enemmän varovaisuutta tuloksessa, alhaisemmat harkinnanvaraiset jaksotukset, paremmat luottoluokitukset ja alhaisempi havaittu riski tulla maksukyvyttömäksi seuraavan vuoden sisällä (Zerni ym. 2011). Tutkimus tehtiin kahdella erillisellä aineistolla, listatuilla sekä yksityisesti omistetuilla yrityksillä, mikä lisää tutkimustulosten luotettavuutta. Tutkimuksessa käytettiin Propensity Score Matching tekniikkaa mikä kontrolloi asiakaskohtaisten eroavaisuuksien vaikutusta. Myös rotaation helpottuminen voidaan nähdä positiivisena vaikutuksena laatuun, koska tällöin jatkavan tilintarkastajan mukana jää yrityskohtaista osaamista. Koska yhteistilintarkastus on Ruotsissa vapaaehtoista, voidaan, toisin kuin Ranskassa, verrata yhteistilintarkastusta käyttäviä yrityksiä niihin joilla on vain yksi tilintarkastaja (Zerni ym. 2011). Myös Karjalainen (2011: 88-89) havaitsi yhteistilintarkastuksen vaikuttavan suomalaisilla yksityisillä yrityksillä alentavasti rahoituksen kustannuksiin tutkiessaan tilintarkastuksen laadun ja yrityksen velkarahoituksen kustannusten yhteyttä. Zerni, Kallunki & Nilsson (2010:1172) havaitsivat ruotsalaisella aineistolla tehdyssä tutkimuksessa, että yhteistilintarkastusta käyttävillä yrityksillä ei havaittu merkittäviä pääoma-alennuksia toisin kuin yhtä non-big 4 tilintarkastajaa tai yhtä big 4 tilintarkastajaa käyttävillä, mikä osoittaisi perinteistä yhden tilintarkastajan mallia monimutkaisempaa kysyntää tilintarkastuksen laadulle. Holm ja Thinggaard (2010: 26) eivät puolestaan havainneet yhteistilintarkastuksesta luopumisella olevan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun mitattuna harkinnanvaraisilla jaksotuksilla suurilla tanskalaisilla yrityksillä, jotka olivat siirtyneet käyttämään yhtä tilintarkastajaa yhteistilintarkastuksen sijasta.

2.3. Yhteistilintarkastuksen vaikutus tilintarkastusmarkkinoihin

Ranskan laki käyttää yhteistilintarkastusta laadun välineenä. Epäsuoraan sillä on vaikutusta myös kilpailuun markkinoilla, koska se vähentää isojen tilintarkastusyhteisöiden dominointia markkinoilla. Merkittävien tilintarkastusyhteisöjen väheneminen markkinoilla aiheuttaa kuitenkin sen, että markkinoille saattaa muodostua usein samoja tilintarkastuspareja ja rutiininomaisia ristiintarkastuksia sekä keskinäistä riippuvuutta tarkastajien välillä. (Piot 2007.)

Piot (2007) tutki tilintarkastusyhteisöiden sulautumisten vaikutusta Ranskan tilintarkastusmarkkinoilla. Tutkimus ajoittui kahteen ajankohtaan, vuosiin 1997 ja 2003. Tutkimuksessa keskityttiin tutkimaan merkittävimpien tilintarkastusyhteisöjen asemaa listattujen yhtiöiden markkinoilla kahdesta eri näkökulmasta; 1) tilintarkastajien markkina-

osuus ja yksilöllinen suoriutuminen näinä ajankohtina 2) yhteistilintarkastustoimeksiantojen jakautuminen pääasiallisten tilintarkastuksen tarjoajien välillä sekä testata epävirallisten suhteiden olemassaolo eri tilintarkastusyhteisöparien yhteisten tilintarkastusasiakkaiden lukumäärällä. Tarkasteltavat vuodet on valittu merkittävien tapahtumien vuoksi. Vuosi 1997 oli viimeinen big 6 aikakaudella ja vuosi 2003 ensimmäinen big 4 aikakaudella. Oletuksena oli, että tilintarkastuksen tarjoajien väheneminen luo suosiolliset olosuhteet tilintarkastajien lähentymiselle yhteistilintarkastusten kautta. (Piot 2007.)

Piot (2007) havaitsi, että huolimatta keskittymisen lisääntymisestä globaalien listattujen yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoilla, kilpailu markkinoilla ei ole vähentynyt. Isot kansainväliset verkostot ovat kuitenkin lisänneet markkinaosuuttaan listattujen yhtiöiden keskuudessa. Tämä on tapahtunut marginaalisesti merkittävien kansallisten yhteisöjen kustannuksella ja pääasiallisesti pienempien tilintarkastajien kustannuksella. Jotkut kansalliset yhteisöt ovat säilyttäneet merkittävän aseman markkinoilla. Kilpailun säilyminen näkyy mm. Andersenin salkun syöpymisenä Enronin skandaalin vanavedessä, sulautuneen PWC-verkoston vaikeuksina säilyttää asemansa ja merkittävän markkina-aseman pysymisenä merkittävillä kansallisilla tilintarkastusyhteisöillä. Ranskassa erityisesti MG haastaa big 4 –yhteisöjä. Vastoin odotuksia, markkinoiden lisääntynyt keskittyneisyys ei lisännyt toistuvia tarkastusyöpareja merkittävimpien tilintarkastusyhteisöjen kesken. Merkittävimpien tilintarkastusyhteisöjen kesken havaittiin jopa vastahakoisuutta suorittaa yhteistilintarkastuksia. Olosuhteet näyttävät pikemminkin luovan varovaisia yhteenliittymiä mitä tulee toimeksiannon jakamiseen ja tietojen vaihtoon työtäpoihin liittyen, mikä on ehkä seurausta lisääntyneestä kilpailusta. (Piot 2007.)

Piotin tapaan Francis ym. (2009) havaitsivat tutkimuksessaan, että kahden tilintarkastajan vaatimus on näyttänyt Ranskassa suojaavan ulkomaisten tilintarkastusyhteisöjen dominoinnilta ja ranskalaiset toimijat ovat pystyneet paremmin säilyttämään asemansa markkinoilla. Vaikka big 4 -tilintarkastusyhteisöt dominoivat markkinoita myös Ranskassa, niiden dominointi ei ole niin voimakasta kuin USA:ssa. Tulokset osoittavat, että yhteistilintarkastusta voidaan käyttää mekanismina kilpailun säilyttämiseksi markkinoilla. Holm ja Thinggaard (2010: 21) havaitsivat tutkiessaan lakisääteisestä yhteistilintarkastuksesta luopumisen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastuksen laatuun, että suurin osa yhteistilintarkastuksesta luopuneista yrityksistä valitsi tilintarkastajakseen big 4 –tilintarkastajan. Ensimmäisenä vuonna, jona yhden tilintarkastajan valitseminen oli mahdollista, 53 % yrityksistä, joissa aikaisemmin oli ollut big 4 – yhdessä ei-big 4 –tilintarkastajan kanssa, valitsivat tilintarkastajakseen yhden big 4 –tilintarkastajan ja ainoastaan 15 % valitsi tilintarkastajakseen yhden ei-big 4 –tilintarkastajan, loput

yrietykset (32 %) valitsivat edelleen yhteistilintarkastuksen (Holm & Thinggaard 2010: 21). Yhteistilintarkastuksesta luopumisen jälkeen ei-big 4 –tilintarkastajien mukanaolo tutkimuksessa mukana olleissa yrityksissä laski huomattavasti. Kun viimeisenä vuotena, jolloin yhteistilintarkastus oli pakollista, yrityksissä oli yhteensä 82 ei-big 4 –tilintarkastajaa niin seuraavana vuonna ei-big 4 –tilintarkastajia oli mukana ainoastaan 40 ja määrä laski edelleen kahtena seuraavana vuotena (Holm & Thinggaard 2010: 20-21).

2.4. Tilintarkastajan valinta ja yhteistilintarkastus

Yhteistilintarkastuksen vaikutusta tilintarkastajan valintaan on tutkittu melko vähän. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että yhteistilintarkastuksen vapaaehtoinen valinta ei ole kovin yleistä.

Tilintarkastajan valintaan liittyvissä aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu useiden tekijöiden vaikuttavan big 4 -tilintarkastajan valintaan. Näitä tekijöitä ovat olleet mm. yrityksen koko, monimutkaisuus ja kasvu, ulkomaiset toiminnot, listaus USA:ssa, velkaantuneisuusaste, kannattavuus ja hallintorakenne (tilintarkastusvaliokunnat) sekä jaksoituksiin liittyvä luontainen epävarmuus. Francis ym. (2009) tutki ranskalaisella aineistolla onko yrityksen omistusrakenteella vaikutusta tilintarkastajaparin valintaan. Ennakko-oletuksena tutkimuksessa oli, että omistuksen ollessa vähemmän keskittynyttä eli suurimman omistusosuuden omaavan osakkeenomistajan osuuden ollessa pienempi yritys valitsee korkeampilaatuisen tilintarkastajaparin. Tulokset olivat yhdenmukaisia agenttiteorian ja ennako-oletuksen kanssa. Mitä suurempi on informaation epäsymmetria (vähemmän perheen kontrollia ja monipuolisempi omistuksen jakautuminen) sitä todennäköisempää on että tilintarkastajapari on big 4 -tilintarkastusyhteisö yhdessä ei-big 4 -yhteisön kanssa. Nämä ominaisuudet näkyvät vielä voimakkaammin yrityksissä joissa on tilintarkastajana kaksi big 4 -tilintarkastajaa. Myös ulkopuolisten sijoittajien (suuri yleisö, institutionaaliset ja kansainväliset sijoittajat) mukanaolo yrityksissä näyttää lisäävän todennäköisyyttä, että molemmat tilintarkastajat ovat big 4 –tilintarkastusyhteisöjä kun taas merkittävä perheen omistusosuus vähentää kahden big 4 tilintarkastajan valinnan todennäköisyyttä. Zerni ym. (2010:1171) havaitsivat, että ruotsalaisten yritysten keskuudessa hallituksen jäsenen omistus ja voimakkaan vähemmistöosakkaan olemassaolo lisäsivät todennäköisyyttä valita yhteistilintarkastus. Tämän havainnon mukaan sekä hallitukset, jotka ovat sijoittaneet yritykseen että vahvat vähemmistöosakkaat pyrkivät turvaamaan sijoituksensa arvoa normaalia tiukemmalla val-

vonnalla.

Omistusrakenteen lisäksi Francis ym. (2009) tutkivat kontrollimuuttujina tekijöitä, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa havaittu vaikuttavan tilintarkastajan valintaan, vaikutusta tilintarkastajaparin valintaan. Näitä tekijöitä olivat tarkastettavan yrityksen koko, kannattavuus, tappio, kasvu, velkaisuus, organisaation monimutkaisuus, ulkomaan myynnin osuus koko myynnistä, siirtyvien erien arvo suhteessa taseen loppusummaan, listaus USA:ssa sekä tilintarkastusvaliokunnan olemassaolo. Näiden muuttujien osalta havaittiin, että isommat yritykset käyttävät laadukkaampia tilintarkastajapareja kuten myös velkaisemmat yritykset.

2.4.1. Hypoteesien johtaminen

Agenttiteorian mukaan tarve ulkoiselle tilintarkastukselle kasvaa omistajuuden ja johtajuuden eriytyessä sekä ulkoisen velanoton myötä (Jensen & Meckling 1976). Koska omistajien ja johtajien edut eivät ole yhteneväiset, tarvitaan kannustimien lisäksi ulkoista, riippumatonta valvontaa. Vapaaehtoisella yhteistilintarkastuksen valinnalla puolestaan havaittiin olevan positiivinen vaikutus tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen laatuun (Zerni ym. 2011). Tämän perusteella yhteistilintarkastusta voitaisiin pitää laadukkaampana vaihtoehtona verrattuna yhden tilintarkastajan valintaan. Francis ym. (2009) havaitsivat, että omistuksen keskittyneisyyden vähentyessä, tarve korkeampilaatuiselle tilintarkastukselle kasvaa. He havaitsivat myös, että big 4 –tilintarkastajan käyttö vähintäänkin toisena tilintarkastajana lisää tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen laatua verrattuna ei-big 4 –tilintarkastajiin. Näiden havaintojen pohjalta ensimmäisen hypoteesin asettamiseen vaikuttavat seuraavat oletukset; yhteistilintarkastus on laadukkaampaa verrattuna yhden tilintarkastajan käyttöön sekä omistuksen hajautuminen vaikuttaa korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kysyntään. Näin ollen ensimmäinen tutkimushypoteesi on seuraava:

H1: Yrityksen omistuksen keskittyneisyys vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä.

Francis ym. (2009) havaitsivat myös yrityksen koolla ja velkaisuudella olevan vaikutusta tilintarkastajaparin valintaan. Tutkimuksessa havaittiin, että isommat yritykset käyttivät laadukkaampia tilintarkastajapareja, kuten myös velkaisemmat. Zerni ym. (2010:1190) havaitsivat, että yrityksen koolla oli merkittävä positiivinen vaikutus pää-

tökseen valita yhteistilintarkastus vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä. Noudatellen ensimmäisen hypoteesin perusteluja, toinen ja kolmas hypoteesi asetetaan seuraavasti:

H2: Yrityksen koko vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä.

H3: Yrityksen velkaisuus vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä.

2.5. Yhteenveto

Tähänastinen yhteistilintarkastustutkimus keskittyy hyvin vahvasti tilintarkastuspalkkioiden määrääytymiseen ja tilintarkastuksen laatuun, mitkä ovatkin tärkeitä ja mielenkiintoisia näkökulmia. Aikaisemmissa tutkimuksissa on poikkeuksetta havaittu yhteistilintarkastuksen vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin kasvattavasti (ks. Zerni ym. 2011; Holm & Thinggaard 2010) verrattuna yhden tilintarkastajan valintaan. Yhteistilintarkastuksen vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun on puolestaan saatu tuloksia sekä puolesta että vastaan. Zerni ym. (2011) havaitsivat yhteistilintarkastuksella olevan positiivisia vaikutuksia mm. tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen laatuun sekä rahoituskustannusten alenemiseen ja parempiin luottoluokituksiin. Holm & Thinggaard. (2010) puolestaan saivat päinvastaisia havaintoja tutkimuksessaan, jossa ei havaittu tilintarkastuksen laadun heikkenemisen yrityksillä, jotka olivat luopuneet yhteistilintarkastuksesta. Piotin (2007) tutkimus tilintarkastusmarkkinoista puolestaan tukee Euroopan komission vihreässä kirjassa esittämää ajatusta yhteistilintarkastuksen positiivisesta vaikutuksesta isojen yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoiden keskittymisen vähentämiseen. Myös Francis ym. (2009: 40) havaitsivat, että Ranskassa yhteistilintarkastusvelvoite on näyttänyt parantavan myös kansallisten toimijoiden asemaa listattujen yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoilla. Vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen markkinoilla ei ole yhteistilintarkastuksen valintaa tutkittu. Tämän tutkielman asetelma saakin suurelta osin vaikutteita Francisin ym. (2009) tutkimuksesta tilintarkastajaparin valintaan vaikuttavista tekijöistä sekä muista tilintarkastajan valintaan vaikuttavista tekijöistä, joihin perehdytään lähemmin seuraavassa luvussa.

3. TILINTARKASTAJAN VALINTA

Tilintarkastajan valintaan vaikuttavat useat eri seikat. Vaikuttavia tekijöitä ovat mm. vallitseva tilintarkastusympäristö kuten tilintarkastuksen pakollisuus vs. vapaaehtoisuus erilaisilla yhteisöillä sekä tilintarkastajajärjestelmä. Useimmat tilintarkastajan valintaan liittyvät tutkimukset on tehty ympäristössä, jossa tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista. Tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan liittyvissä tutkimuksissa asetelma on kuitenkin hieman samankaltainen kuin vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen valinnassa. Suomen tilintarkastusympäristö poikkeaa useista muista maista. Seuraavassa käydään läpi suomalaista tilintarkastusjärjestelmää tilintarkastajan valinnan näkökulmasta, luodaan katsaus tilintarkastuksen laatuun ja kysynnän määräytymiseen sekä käsitellään tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä edellisessä luvussa asetettujen hypoteesien näkökulmasta.

3.1. Suomalainen tilintarkastusjärjestelmä

Tilintarkastus sisältää Suomessa lain mukaan yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen (Tilintarkastuslaki 459/2007 3:11). Tilintarkastuskertomuksessa on oltava lausunto siitä:

- 1) antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä
- 2) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksentiedot ristiriidattomia (Tilintarkastuslaki 459/2007 3:15).

Aikaisemman tilintarkastuslain (936/1994) mukaan tilintarkastaja otti kantaa myös tilinpäätöksen vahvistamiseen, vastuuvapauden myöntämiseen toimivalle johdolle sekä hallituksen ehdotukseen tilikauden tuloksen/voitonjakokelpoisten varojen käsittelystä. Nämä lausunnot on edelleen mahdollista antaa, mutta ne eivät ole valtion tilintarkastuslautakunnan 31.8.2009 antaman suosituksen mukaisia, eikä niitä tulisi sen mukaan antaa ilman erityistä pyyntöä (1/2009). Hallinnon tarkastus on suomalainen erityispiirre ja se on erityisen mielenkiintoinen siitä näkökulmasta, että osana hallinnon tarkastusta tilintarkastajan tehtäviin kuuluu selvittää rikkooko yritys osakeyhtiölain selvitystilasäännöksiä tai onko yritys lähellä rikkoo ne (Sundgren 1998: 443). Sundgrenin (1998) tutkimuksen jälkeen osakeyhtiölaki on muuttunut ja myös selvitystilaa koskevat säännökset ovat muuttuneet. Tilintarkastajalla on kuitenkin velvollisuus huomauttaa, jos yksityinen osakeyhtiö on rikkonut osakeyhtiölain (624/2006) 20 luvun 23 §:n säännöksiä osakepää-

oman menettämisen rekisteröinnistä tai julkinen osakeyhtiö ei ole ryhtynyt saman pykälän mukaisiin toimenpiteisiin.

Suomi on pankkien dominoima maa, jossa oikeuskäytäntö on vahvasti lakeihin perustuvaa (code law) (Karjalainen 2011: 91). Yleisin yritysrahoituksen lähde suomalaisilla yksityisillä yrityksillä on ostovelkojen lisäksi lainat pankeilta ja muilta rahoituslaitoksilta (Karjalainen 2011: 91). Suomessa yritysten omistus on keskittyneempää kuin tapaoikeuden maissa, kuten Yhdysvalloissa tai Isossa-Britanniassa (Karjalainen 2011: 91). Koska omistuksen ja johdon eriytyneisyys ei Suomessa ole niin merkittävää, voidaan olettaa, että omistajien ja lainanantajien välinen informaation epäsymmetrisyys on merkittävämpi kuin omistajien ja johdon välinen (Karjalainen 2011: 91). Suomessa, muun Skandinavian tapaan, tilintarkastajan riski joutua haastetuksi oikeuteen on alhainen. Tilintarkastaja voidaan asettaa vastuuseen asiakkaalle tai kolmansille osapuolille aiheutetusta vahingosta, joka on seurausta huolimattomasta tilintarkastuksesta, eikä vastuulla ole ylärajaa. Menestyksekkäälle oikeusjutulle tilintarkastajaa vastaan on kuitenkin useita esteitä. Ensinnäkin vahingot rajataan kantajan todellisuudessa kärsimiin tappioihin. Toiseksi, ehdolliset palkkiot ja ryhmäkanteet ovat kiellettyjä Suomessa. Kolmanneksi, häviöjä on velvollinen maksamaan voittajan oikeudenkäyntikulut altistaen kantajan vastaajan oikeudenkäyntikuluille, jos tilintarkastajaa ei todeta vastuulliseksi. (Knechel, Niemi & Sundgren 2008: 67). Tapaoikeuden maihin verrattuna tilintarkastajien alhainen oikeudenkäyntiriski vähentää myös tilintarkastuksen vakuutusarvoa, mikä tapaoikeuden maissa tarkoittaa, että varakkaat tilintarkastusyhteisöt vastuuvakuutuksineen turvaavat sijoittajien mahdollisia tappioita (Karjalainen 2011:91). Suomessa tilintarkastuskertomuksiin sisältyy yksittäisten tilintarkastajien nimet ja allekirjoitukset, jotka ovat vastuussa tilintarkastuskertomuksen antamisesta eli yhteisön päävastuulliset tilintarkastajat tai henkilökohtaisesti valitut tilintarkastajat, lisäksi tilintarkastuskertomuksessa on tieto tilintarkastajan auktorisoinnista ja heidän edustamastaan tilintarkastusyhteisöstä (Karjalainen 2011: 90). Tästä poiketen esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa on käytäntönä, että tilintarkastuskertomuksessa on vain tilintarkastusyhteisön nimi (Karjalainen 2011: 90).

Suomessa verotuksen ja kirjanpitolain mukaisen tilinpäätöksen yhteys on voimakas ja tilinpäätös on verotuksen pohjana (Karjalainen 2011: 91). Siksi yrityksillä on suora kannustin tuloksen järjestelyyn verojen minimoimiseksi (Burgstahler, Hail & Leuz 2006). Korkean verotussidonnaisuuden oletetaan myös lisäävän todennäköisyyttä tilintarkastusvirheen havaitsemiselle, koska tilinpäätökset tutkitaan perinpohjaisesti myös veroviranomaisten toimesta (Van Tendeloo & Vanstraelen 2008). Siksi korkean vero-

tussidonnaisuuden maissa voidaan olettaa tilintarkastajilla olevan kannustimia oikeudenkäynti- ja maineriskin muodossa hillitä asiakasyritysten liiallista tuloksen järjestelyä (Karjalainen 2011:91).

Suomessa tilintarkastajan valinnalle pääasialliset kehykset antaa tilintarkastuslaki (459/2007). Eri toimintamuotoja koskevissa laeissa on kuitenkin tarkentavia määräyksiä tilintarkastajan valinnalle. Lisäksi yksittäisillä yhteisöillä voi olla omissa säännöissään tarkentavia määräyksiä tilintarkastajan valintaan liittyen. Tilintarkastuslain 4 §:n mukaan yhteisössä ja säätiössä on valittava tilintarkastaja ja toimitettava tilintarkastus sen mukaan mitä tilintarkastuslaissa tai muualla laissa säädetään. Jollei muualla laissa toisin säädetä, tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:

- 3) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- 4) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai
- 5) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

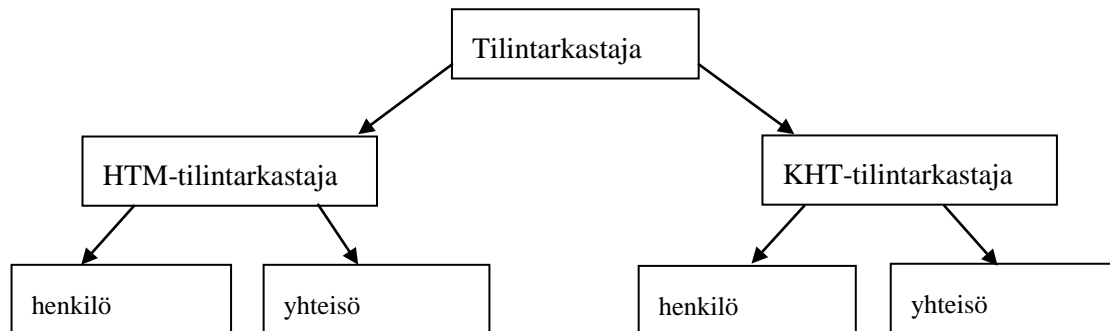
Tilintarkastaja on kuitenkin aina valittava yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jolla on kirjanpitolain 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa. Jos yhteisöllä ei ole lain mukaista velvollisuutta valita tilintarkastajaa, yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä voidaan määrätä tilintarkastuksesta sekä useamman tilintarkastajan valinnasta. Jos yhteisölle on valittu vain yksi tilintarkastaja, eikä se ole kauppakamarilaitoksen hyväksymä tilintarkastusyhteisö, on valittava ainakin yksi varatilintarkastaja. (Tilintarkastuslaki 459/2007 2:4.)

Ennen tilintarkastuslain muutosta vuonna 2007 Suomen tilintarkastusympäristö oli sikäli poikkeuksellinen, että laki edellytti kaikkien yhtiöiden tarkastamista toisin kuin useissa muissa maissa, joissa pienimmät yhtiöt on vapautettu kokonaan tilintarkastuksesta. Suomessa kuitenkin pienimpien yritysten oli mahdollista valita niin sanottu maallikotilintarkastaja, joka täytti vain yleiset kelpoisuusvaatimukset. Maallikotilintarkastuksesta luovuttiin, koska se katsottiin heikompileatuiseksi kuin hyväksytyjen tilintarkastajien suorittama tarkastus (HE 194/2006).

Kuten Tanskassa, Saksassa ja Ruotsissa, Suomessa on käytössä kaksitasoinen tilintarkastajien pätevyysjärjestelmä (Sundgren 1998: 443; Knechel ym. 2008: 67). Nykyään tilintarkastajana voi Suomessa toimia vain hyväksytty tilintarkastaja, joka tarkoittaa joko Keskuskauppakamarin hyväksymää KHT-tilintarkastajaa tai Kauppakamarin hy-

väksymää HTM-tilintarkastajaa tai -yhteisöä. Näiden lisäksi yhteisöissä ja säätiöissä, joissa kunnalla tai kuntayhtymällä on määräysvalta, tilintarkastajaksi voidaan valita julkishallinnon ja talouden tilintarkastajista annetussa laissa (467/1999) tarkoitettu JHTT-tilintarkastaja tai JHTT-yhteisö. (Tilintarkastuslaki 459/2007.)

Entisen maallikkotilintarkastuksen on pienissä yhdistyksissä ja asunto-osakeyhtiöissä korvannut toiminnantarkastus, joka on mahdollinen tilintarkastuslain (459/2007) edellä mainitut kokorajat alittaville yhdistyksille ja asunto-osakeyhtiöille. Huomioitavaa kuitenkin on, että tilintarkastajalla tarkoitetaan nykyään aina hyväksyttyä tilintarkastajaa eli KHT-, HTM- tai JHTT-tilintarkastajaa. Suomalainen tilintarkastajajärjestelmä on esitetty alla kuviossa 1.

Kuvio 1. Suomalainen tilintarkastajajärjestelmä.

Suomessa ei tällä hetkellä millään yhteisömuodolla ole velvollisuutta valita useampaa kuin yksi varsinainen tilintarkastaja. Aiemmin säätiöillä tuli säätiölain mukaan olla vähintään kaksi tilintarkastajaa vuoteen 2007 saakka, jolloin nykyisen tilintarkastuslain voimaantullessa myös säätiölakia muutettiin (Säätiölaki 109/1930). Myös vakuutusyhdistyksissä (Vakuutusyhdistyslaki 1250/1987; 9:2) tuli aikaisemmin olla vähintään kaksi varsinaista tilintarkastajaa. Tämä vaatimus on kumottu vuoden 2009 lopussa. Kummassakaan tapauksessa ei kuitenkaan edellytetty, että tilintarkastajien tulisi olla eri tilintarkastusyhteisöistä. Asunto-osakeyhtiöissä on ollut tavallista, että ammattitilintarkastajan lisäksi on valittu toiseksi tilintarkastajaksi yhteisön osakas ja yhtiöjärjestyksessä on tällöin ollut määräys useamman tilintarkastajan valinnasta. Tällaisissa tapauksissa maallikon osallistumisesta tilintarkastukseen saattaa olla hyötyä, koska hänellä on parempi tietämys taloyhtiön tilikauden merkittävistä tapahtumista. Maallikkotilintarkastuksen poistuttua osakkaan valitseminen toiminnantarkastajaksi edellyttää yhtiöjärjestyksen muutosta, mikäli yhtiöjärjestyksessä on määräys kahden tilintarkastajan valinnasta.

3.2. Tilintarkastuksen laatu

Tutkielmassa yhteistilintarkastuksen oletetaan tuottavan korkeampilaatuisia tilintarkastuksia edellisessä luvussa käsiteltyjen aikaisempien tutkimustulosten valossa. Ulkopuolisen on vaikea havaita tilintarkastuksen laatua, koska ainoa ulkoinen tilintarkastuksen tuotos on tilintarkastuskertomus, joka noudattelee vakiomuotoista kaavaa ja varsin harvoin sisältää mukautuksia. Tilintarkastuksen laatua on tutkittu varsin laajasti. Seuraavaksi luodaan katsaus teorioihin, jotka ovat keskeisiä tilintarkastuksen laadun määrittelyssä.

Virhe tilintarkastuksessa esiintyy kahdessa tapauksessa: kun yleisesti hyväksytyjä tilinpäätösperiaatteita ei vahvisteta tilintarkastajan toimesta tai kun tilintarkastaja antaa puhtaan tilintarkastuskertomuksen kun tulisi antaa mukautettu kertomus. Molemmissa tapauksissa tilintarkastettu tilinpäätös saattaa johtaa käyttäjänsä harhaan. Tilintarkastuksen laatu on käänteisesti yhteydessä tilintarkastusvirheiden määrään: mitä korkeampi määrä virheitä sitä alhaisempi laatu. Francis (2004: 348) havaitsi, että havaittujen tilintarkastusvirheiden osuus oli vuosittain vain huomattavasti alle yhden prosentin. Tämä saattaa aliarvioida tilintarkastusvirheen määrää, jos on olemassa havaitsemattomia virheitä. Jos tilintarkastusvirhe jää havaitsematta se todennäköisesti tarkoittaa sitä, että yritys tai sen sidosryhmät eivät ole kärsineet taloudellista vahinkoa, kuten konkurssia tai taloudellista ahdinkoa, virheen seurauksena. Havaitut tilintarkastusvirheet, joilla on merkittäviä seurauksia, ovat siten melko harvinaisia. Kuitenkin saattaa esiintyä muita tilintarkastusvirheitä, joilla on vähäisempiä seurauksia, mutta niiden määrästä ei ole saatavilla tietoa. (Francis 2004:346-348.)

Jos tilintarkastuksen laatua mitataan sillä, onko annettu oikeanlainen tilintarkastuskertomus (puhdas – mukautettu) oikeassa tilanteessa, voidaan tilintarkastajan raportoinnissa tehdyt virheet jakaa ensinnäkin kahteen kategoriaan: virheelliset positiiviset kertomukset ja virheelliset negatiiviset kertomukset. Virheelliset positiiviset kertomukset tarkoittavat sitä, että on annettu mukautettu kertomus yhtiöstä, joka ei todellisuudessa tule epäonnistumaan tai kärsimään taloudellisista vaikeuksista. Virheelliset negatiiviset kertomukset puolestaan tarkoittavat sitä, että annetaan puhdas kertomus, kun olisi pitänyt antaa mukautettu kertomus. Tilintarkastajan kynnys antaa virheellinen positiivinen kertomus saattaa olla alhaisempi, koska siitä seurauksena saattaa olla vain asiakkaan tyytymättömyys, kun taas virheellisen negatiivisen kertomuksen antaminen saattaa johtaa tilintarkastajan oikeudenkäyntiriskin merkittävään kasvamiseen. Tilintarkastuksen

laatua saattaa Francisin mukaan heikentää se, että tilintarkastajat eivät aina ole aivan tarkkoja raportoinnissaan. (Francis 2004: 349-351.)

Tilintarkastuksen laatua voidaan tutkia luokittelemalla tilintarkastajat eri ryhmiin ja vertailla niiden tuottaman tilintarkastuksen laatua. Tällöin oletetaan, että tilintarkastus täyttää lain ja ammatillisten standardien vaatiman vähimmäislaadun ja tutkimus keskittyy tutkimaan lakisääteisen tilintarkastuksen ylittävää ja ulkopuolella olevaa laatua (Francis 2004: 352). DeAngelon (1981 b) mukaan tilintarkastuksen laatu kasvaa tilintarkastusyhteisön koon kasvaessa. Hän määrittelee tilintarkastuksen laadun markkinoiden arvioimana yhteisenä todennäköisyytenä sille, että tilintarkastaja havaitsee virheen ja raportoi sen osakkeenomistajille ja muille tahoille sopimusten tai lain mukaisesti (DeAngelo 1981 b:187). DeAngelon (1981 b) teorian mukaan isoilla tilintarkastusyhteisöillä, joilla on monipuoliset asiakkuudet ja kansainvälinen maine, on enemmän menettävää opportunistisen käytöksen tai epäonnistumisen seurauksena ja ne siksi raportoivat riippumattomammin. Toisaalta asiakaskohtaisten kvasivoittojen menettämisen uhka, saattaa toimia tilintarkastajalle kannustimena laskea tilintarkastuksen laatua asiakkaan pitämiseksi (DeAngelo 1981 a). Kvasivoitoilla tarkoitetaan korkeiden aloituskustannusten jälkeen vuosittain saatavia tuottoja. Tilintarkastajilla, joilla on enemmän asiakkaita, voidaan katsoa olevan alhaisempi kannustin laskea tilintarkastuksen laatua, koska heillä yhden asiakkaan tuottamien kvasivoittojen osuus kaikista tuotoista ei ole niin suuri (DeAngelo 1981 b: 189-190). Jos tilintarkastaja jää kiinni tilintarkastuksen laadun laskeamisesta (eli siitä, että on jättänyt raportoimatta virheen), seurauksena saattaa olla muiden asiakkaiden menettäminen sekä alhaisemmat tuotot niiltä, jotka jäävät (DeAngelo 1981 b: 190-191). Tästä näkökulmasta katsottuna isommilla tilintarkastajilla on toisaalta enemmän hävittävää, jos he jäävät kiinni tilintarkastuksen laadun alentamisesta (virheen raportoimatta jättämisestä). Isoilla tilintarkastajilla on myös enemmän hävittävää maineen menettämisen näkökulmasta (Francis & Wilson 1988).

Eri tilintarkastajaryhmien tuottaman tilintarkastuksen laatua voidaan tutkia joko tilintarkastuskertomusten tai tilinpäätösten avulla (Francis 2004: 353). Tilintarkastuskertomuksia tutkittaessa on saatu tuloksia, joiden mukaan big 4 –tilintarkastajat ovat korkeampi-laatuisia. Francis & Krishnan (1999: 157) havaitsivat, että big 4 –tilintarkastajilla on alhaisempi kynnys antaa mukautettu kertomus, mikä viittaa suurempaan konservatismiin raportoinnissa. Sundgren (1998: 449) havaitsi pienten suomalaisten yritysten kohdalla, että ammattitilintarkastaja on herkempi antamaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen kuin ei-ammattitilintarkastaja, mikä viittaisi ammattitilintarkastuksen olevan laadukkaampaa, jos mittarina käytetään tilintarkastuskertomuksen mukauttamista. Ti-

linpäättösten laatua tutkittaessa on saatu evidenssiä siitä, että big 4 –tilintarkastajien tarkastamat tilinpäätökset ovat korkeampilaatuisia kuin ei big 4 –tilintarkastajien (Francis 2004: 353). Tilinpäättösten laatua on tutkittu yleensä Jonesin (1991) harkinnanvaraisten jaksotusten mallilla. Tällä mallilla saadut tulokset osoittavat, että big 4 –tilintarkastajien tarkastamilla yrityksillä on alhaisemmat harkinnanvaraiset jaksotukset, mikä viittaa vähemmän aggressiiviseen tuottojen järjestelyyn ja sitä kautta laadukkaampaan informaatioon niihin liittyen (Becker, DeFond, Jiambalvo & Subramanyam 1998; Francis & Krishnan 1999). Francis (2004: 354) kuitenkin esittää vaihtoehtoisen selityksen sille, että big 4 –tilintarkastajien tarkastamat tilinpäätökset ovat laadukkaampia. Voi yksinkertaisesti olla niin, että hyvät yritykset palkkaavat todennäköisemmin big 4 –tilintarkastajia, ovat vähemmän todennäköisiä järjestelemään tuottoja ja niiden tuotot ovat todennäköisemmin korkeampilaatuisia (Francis 2004: 354). Toisin sanoen tilintarkastushavainnot eivät ole korkealaatuisen tilintarkastuksen ansiota vaan tilintarkastajan valinta on sisäsyntyistä ja hyvät yritykset palkkaavat hyviä tilintarkastajia (Francis 2004: 354).

Tilintarkastuksen laatua voidaan tutkia myös tilintarkastajien erikoistumisen näkökulmasta. Kolme pääasiallista erikoistumisalaa tutkimuksissa ovat olleet: toimialaerikoistumisesta johtuvat erot, erot eri toimistojen (kaupunkien) välillä sekä erot eri maiden välillä (Francis 2004: 354). Tutkimuksissa on havaittu, että ”toimialajohtajana” olevalla tilintarkastajalla oli merkittävä osuus toimialan tilintarkastuspalkkioista, mikä viittaa korkeampaan tilintarkastuksen laatuun (Francis 2004: 354-355). Kun tilintarkastusyhteisöllä on merkittävä asema tietyllä toimialalla, se antaa yhteisön työntekijöille mahdollisuuden syventää osaamistaan toimialalla (Francis 2004: 354). Tilintarkastuksen laadussa voidaan nähdä eroja myös saman maan eri kaupunkien välillä, asiakas joka ei ole koko maan mittakaavassa iso, voi olla iso jollekin yksittäiselle toimistolle (Francis 2004: 355). Esimerkiksi Enron muodosti alle 2 % Arthur Andersenin listattujen yhtiöiden liikevaihdosta, mutta yli 35 % Houstonin toimiston vastaavista tuotoista (Francis 2004: 355). Reynolds & Francis (2000) havaitsivat, että toimistojen isompia asiakkaita kohdeltiin konservatiivisemmin kuin pieniä ja että isommilla asiakkailla oli alhaisemmat harkinnanvaraiset jaksotukset ja niille annettiin herkemmin mukautettuja kertomuksia.

Tilintarkastussuhteen keston vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu pakollisen rotaation innoittamana (Francis 2004: 356). Rotaatiota on vaadittu, koska pitkissä asiakassuhteissa tilintarkastaja voi olla sidoksissa asiakkaaseen. Vasta-argumenttina on puolestaan esitetty, että tilintarkastajilla on voimakkaat taloudelliset kannustimet riippumat-

tomuuden säilyttämiseen ja, että riippumattomuus ja skeptisyys voidaan turvata sisäisillä mekanismeilla kuten toimeksiantoryhmän jäsenten säännöllisellä vaihtamisella (Francis 2004: 356). Toinen rotaatiota vastustava argumentti on, että tilintarkastuksen laatu voi olla alhaisempi uusissa toimeksiannoissa, kun tilintarkastajat hankkivat vielä tietoa yrityksestä (Francis 2004: 357). Meyers, Meyers & Omer (2003) sekä Johnson, Khurana & Reynolds (2002) ovat tutkineet tilintarkastajan toimikauden ja tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä. Meyers ym. (2003) eivät löytäneet todistusaineistoa sille, että pitkä toimikausi heikentäisi tilintarkastuksen laatua, päinvastoin he löysivät heikkoa evidenssiä sille, että jaksotusten laatu parani tilintarkastajan toimikauden pidentyessä. Johnson ym. (2002) havaitsivat tilintarkastuksen laadun olevan heikompa ensimmäisenä kolmena vuotena tilintarkastajan vaihtamisen jälkeen. Näiden tutkimusten valossa pakollinen rotaatio ei saa tukea.

3.3. Tilintarkastajan valinta ja siihen vaikuttavat tekijät

Suomessa tilintarkastajan valinta kuuluu yhteisölaainsäädännön mukaan pääsääntöisesti yhtiökokoukselle tai vastaavalle toimielimelle, kuten osuuskunnan kokous, yhtiömiesten kokous tai yhdistyksen kokous. Jos yhteisöllä on useampia tilintarkastajia, voidaan yhteisön säännöissä määrätä, että yksi tai useampi tilintarkastaja valitaan muussa järjestyksessä. EU-komissio on 13.10.2010 julkaisemassaan vihreässä kirjassa Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset nostanut esiin ajatuksen siitä, että tilintarkastajan valinta siirrettäisiin yhtiöltä kolmannelle osapuolelle, joka myös maksaisi tilintarkastuspalkkion. Tämän tarkoituksena olisi parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta.

Yhteisö, jolla on velvollisuus valita tilintarkastaja, voi valita kahden tasoisesta tilintarkastajasta tai tilintarkastusyhteisöstä. Vähintään yhden tilintarkastajista on kuitenkin oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö, jos kyse on julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhteisöstä tai jos yhteisössä tai säätiössä päättyneellä tilikaudella ylittyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä:

- 1) taseen loppusumma ylittää 25 000 000 euroa,
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 50 000 000 euroa; taikka
- 3) yhteisön tai säätiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä (Tilintarkastuslaki 2:5).

Tilintarkastajien toimikautta on Suomen tilintarkastuslaissa (459/2007 5:27) rajattu julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yhteisöiden osalta seitsemään peräkkäiseen vuo-

teen. Tämän seitsemän vuoden jakson jälkeen tilintarkastaja voi osallistua yhteisön tarkastukseen uudelleen kahden vuoden kuluttua tilintarkastustehtävän päättymisestä. Jos tilintarkastajaksi on valittu tilintarkastusyhteisö, sovelletaan peräkkäisten toimikausien enimmäismäärää ainoastaan päävastuulliseen tilintarkastajaan. Myös muiden yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöiden, kuten luottolaitokset, vakuutusyhtiöt ja suuret vakuutusyhdistykset, päävastuullisten tilintarkastajien peräkkäisten toimikausien määrää on rajattu tilintarkastuslain (459/2007) 5 luvun mukaisesti. Viittaukset tilintarkastuslain 5 luvun soveltamiseen löytyvät asianomaisia yhteisöjä koskevasta erityislainsäädännöstä (Luottolaitoslaki 121/2007: 9:158.2; Vakuutusyhtiölaki 521/2008: 7:1.3; Vakuutusyhdistyslaki 1250/1987: 9:3.2). EU-komissio on ehdottanut tiukennuksia yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöiden tilintarkastajien rotaatioon (KOM (2011) 779). Seuraavissa alaluvuissa käsitellään tarkemmin tilintarkastuksen kysynnän muodostumista sekä yrityksen eri ominaisuuksia, joiden vaikutusta tilintarkastajan valintaan on käsitelty aikaisemmissa tutkimuksissa ja on valittu tämän tutkielman selittäviksi muutujiksi.

3.3.1. Tilintarkastuksen kysyntä

Ulkoisen tilintarkastajan päätehtävänä on valvoa yhteisön omistajien etua. Toisaalta tilintarkastuksesta hyötyvät myös muut yhteisön sidosryhmät, kuten rahoittajat, julkinen valta, työntekijät, asiakkaat sekä toimittajat, jotka tarvitsevat luotettavaa informaatiota yrityksen toiminnasta ja taloudellisesta tilanteesta. Tilintarkastuksella voidaan saada myös yrityksen sisäisiä hyötyjä; sen tuloksilla voidaan vähentää sisäisiä agenttiongelmia, se voi johtaa parannuksiin sisäisten prosessien tehokkuudessa tilintarkastajan käytyä niitä läpi sekä avustaa säännösten noudattamisessa ja ehkäistä johdon väärinkäytöksiä (Knechel ym. 2008: 65-66). Korkealaatuinen tilintarkastus ja raportointi voivat aiheuttaa myös epäedullisia vaikutuksia, koska ne parantavat myös kilpailijoiden saaman tiedon laatua (Knechel ym. 2008: 65). Tilintarkastuksen moniulotteinen arvo huomioiden, eri sidosryhmien ja organisaatioiden siitä saamien hyötyjen optimaalinen sekoitus mahdollisesti vaikuttaa tilintarkastajan valintaan (Knechel ym. 2008: 66). Isot yritykset todennäköisesti hyötyvät tilintarkastuksen vaikutuksesta agenttiongelmiiin, kun taas pienemmät yritykset, joilla omistuksen ja johdon välillä on vain vähän eroa, ovat kiinnostuneita parantamaan sisäisiä prosessejaan ja lakisääteisten velvollisuuksiensa täyttämistä tilintarkastuksen avulla (Knechel ym. 2008: 66). Vapaaehtoisen ulkoisen tilintarkastuksen kysyntään saattaa vaikuttaa myös toimiala ja sen erityispiirteet, toimialoilla, joilla toiminta on monimutkaista, saattavat tilintarkastuksen kustannukset nousta niin suuriksi, että yritykset eivät ole valmiita maksamaan siitä (Chow 1982: 277). Tilintarkastuk-

sen tehtävänä ei ole arvioida yrityksen liiketoimintaan liittyvien taloudellisten päätösten tarkoituksenmukaisuutta, joka puolestaan kuuluu, muiden tehtävien lisäksi, hallituksen tehtäviin (Zerni ym. 2010).

Jos laadukkaasta ja arvovaltaisesta tilintarkastuksesta on hyötyä niin miksi kaikki yritykset eivät valitse laadukasta tilintarkastajaa? Vastaukset ovat ilmeisiä: Korkealaatuisten tilintarkastajan valinta aiheuttaa suoria rahallisia ja ei-rahallisia kustannuksia, vaihtoehtoiskustannuksia menetettyjen etujen muodossa sekä vähemmän mahdollisuuksia verojen kiertämiseen. Ensinnäkin, tilintarkastajan valinta aiheuttaa rahallisia kustannuksia palkkion muodossa, ja mitä laadukkaampi tilintarkastaja sitä korkeampi on palkkio. Ei-rahallisia kustannuksia tulee myös sopivan tilintarkastajan etsimisestä. Kustannuksia tulee punnita suhteessa odotettuihin tilintarkastuksesta saataviin hyötyihin. Yksityisyrityksen ollessa kyseessä, korkealaatuinen tilintarkastus saattaa myös vähentää yrittäjän mahdollisuuksia siirtää varallisuutta tai etuja yrityksestä itselleen ilman byrokratiaa, mikä on tyypillistä pienille yrittäjävetoisille yrityksille. Joillekin yrittäjille mahdollisuus verojen kiertämiseen on ollut syynä yrityksen perustamiseen ja laadukas tilintarkastaja vähentää mahdollisuuksia tähän. (Hyttiäinen & Väänänen 2004: 5-6.)

Tilintarkastus nähdään yleisesti keinona vähentää agenttikustannuksia. Jensen & Meckling (1976: 308) määrittelevät agenttisuhteen sopimuksena, jossa yksi tai useampi henkilö (päämies) palkkaa toisen henkilön (agentin) suorittamaan palveluksia puolestaan, johon sisältyy myös päätöksenteon delegointia agentille. Jos molemmat osapuolet haluavat maksimoida hyödyn, ei ole aina selvää, että agentti toimii siten mikä on parasta päämiehen edun kannalta. Agenttikustannukset puolestaan muodostuvat päämiehelle aiheutuvista valvontakustannuksista, agentin sitouttamiskustannuksista sekä jäännöstappiosta, joka aiheutuu agentin tekemistä päätöksistä, jotka eivät välttämättä ole parhaita päämiehen edun kannalta katsottuna (Jensen & Meckling. 1976: 308).

Aikaisemmissa tutkimuksissa useiden tekijöiden on havaittu vaikuttavan tilintarkastajan valintaan. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lähemmin edellisessä luvussa asetettujen hypoteesien pohjalta yrityksen omistusrakenteen, koon ja velkaisuuden vaikutusta siihen minkä tasoisen tilintarkastajan yritys valitsee.

3.3.2. Omistusrakenne

Nykyaikaisille yrityksille on tunnusomaista omistuksen ja johdon eriytyneisyys (Chow 1982: 273). Koska johtaja tyypillisesti omistaa vain pienen osuuden yrityksen osakkeis-

ta, on hänellä kannustin allokoita yrityksen resursseja ei-johdossa toimivien osakkeenomistajien etujen vastaisesti (Chow 1982: 273). Mitä pienempi on johtajan omistusosuus, sitä suurempi kannustin hänellä on toimia osakkeenomistajien taloudellisten etujen vastaisesti (Chow 1982: 273). Jensen & Meckling (1976: 312-313) antavat esimerkkejä valvonta-/sitouttamissopimuksista, joilla voidaan lieventää johdon ja osakkeenomistajien etujen ristiriitaa. Näitä ovat mm. yrityksen taloudellisiin mittareihin perustuvat kannustinpalkkiot ja johtajien toimivaltuuksien rajoittaminen sopimuksin (Jensen & Meckling 1976: 312-313). Koska kannustinpalkkiot perustuvat johtajien laatimiin tilinpäätöksiin ja muihin raportteihin, on johtajalla kannustin tuottaa tarvittava tietoa mahdollisimman alhaiseen hintaan (Chow 1982: 274). Koska johtajat tuottavat jo valmiiksi valvontaan tarvittavaa tietoa sisäisiä päätöksiään varten, on johtajan kannalta kustannustehokasta antaa sama tieto ulkopuolisille käyttäjille (Jensen & Meckling 1976: 338). Jos ei kuitenkaan ole olemassa kontroleja johdon raportoinnin oikeellisuuden varmistamiseksi on niiden arvo kyseenalainen ulkopuolisten osakkeenomistajien kannalta (Chow 1982: 274). Kustannustehokkain tapa raporttien oikeellisuuden varmistamiseksi saattaakin olla niiden antaminen riippumattoman ulkopuolisen tahon tarkastettavaksi (Jensen & Meckling 1976: 338). Kontrolloivilla omistajilla on mahdollisuus joko toimimalla itse johdossa tai vaikuttamalla johdon valintaan varmistaa, että johto tekee heidän etuaan palvelevia päätöksiä, jotka saattavat olla samalla vähemmistöosakkaiden etujen vastaisia (Zerni ym. 2010:1173). Perinteisesti ajatellaan, että yksityisillä perheyriyksillä agenttikustannukset ovat minimaaliset, tätä perinteistä asetelmaa haastaa uusi tutkimuslinja, jonka mukaan agenttikustannukset voivat perheyriyksillä olla jopa ei-perheyriyksisiä korkeammat, koska johto voi toimia kontrolloivan perheen hyväksi muiden osakkeenomistajien kustannuksella (Niskanen, Karjalainen & Niskanen 2010: 230). Tästä johtuen kontrolloivat osakkeenomistajat todennäköisesti ottavat käyttöön valvontakeinoja kuten tilintarkastuksen vakuuttaakseen toisille osakkeenomistajille, että heidän etunsa on turvattu (Niskanen ym. 2010: 231).

Useat tutkimukset osoittavat yleisesti, että mitä suuremmat agenttikustannukset ovat, sitä korkeampitasoista varmennusta tarvitaan (Johnson & Lys 1990; DeFond 1992; Francis & Wilson 1988; Fan & Wong 2005). Knechel ym. (2008: 66) tutkivat suomalaisten yritysten, joiden oli pakko valita hyväksytty tilintarkastaja, tilintarkastajan valintaa. Suuremmilla yrityksillä oman pääoman ehtoisen rahoituksen tarve näytti vaikuttavan päätökseen valita iso kansainvälinen tilintarkastusyhteisö (Knechel ym. 2008: 66). Niskanen, Karjalainen & Niskanen (2011: 53-56) havaitsivat todennäköisyyden big 4 – tilintarkastajan palkkaamiselle laskevan yksityisillä suomalaisilla yrityksillä, kun toimitusjohtajan (CEO) omistusosuus yrityksen osakkeista kasvaa. Tulokset viittaavat siihen,

että big 4 –tilintarkastuksia käytettiin ratkaisemaan omistajien ja johtajien välisiä agenttikustannuksia (Niskanen ym. 2011:56). Riippuvuudessa havaittiin epälineaarisuutta, vaikutti siltä, että riippuvuus oli negatiivista, kun toimitusjohtajan omistusosuus oli keskinkertainen ja muuttui positiiviseksi toimitusjohtajan omistusosuuden kasvaessa (Niskanen ym. 2011:56). Lennox (2005: 205) havaitsi myös epälineaarisuutta johdon omistusosuuden ja korkealaatuisen tilintarkastuksen kysynnän välillä, mutta hänen havaintojensa mukaan epälineaarisuus oli päinvastainen eli korkealaatuisen tilintarkastuksen kysyntä laskee johdon omistusosuuden kasvaessa. Lennoxin (2005: 205) havainnot viittaavat siihen, että johdon omistusosuuden ollessa keskinkertainen, korkealaatuista tilintarkastusta tarvitaan ehkäisemään osakkeenomistajien kustannuksella tapahtuvaa johdon oman edun tavoittelua (entrenchment effect). Niskanen ym. (2011: 56) havaitsivat myös, että KHT –tilintarkastajan todellinen tai havaittu arvo oli yhtäläinen big 4 –tilintarkastajan kanssa, mitä tulee johdon omistuksesta aiheutuviin agenttikustannuksiin. Toimitusjohtajan omistusosuudella ei puolestaan havaittu olevan vaikutusta hyväksytyin ei-big 4 –tilintarkastajan tai HTM-tilintarkastajan valintaan (Niskanen ym. 2011: 56). Myös suomalaisten perheyritysten kohdalla on havaittu, että toimitusjohtajan omistusosuuden kasvaessa todennäköisyys big 4 –tilintarkastajan valinnalle laskee (Niskanen ym. 2010: 241).

Woo & Koh (2001) havaitsivat suurimman yksittäisen osakkeenomistajan omistusosuuden vaikuttavan positiivisesti tilintarkastajan vaihtamisen todennäköisyyteen tutkiessaan tilintarkastajan vaihtamiseen yhteydessä olevia tekijöitä singaporelaisella aineistolla. Eli suurimman osakkeenomistajan omistusosuuden kasvaessa tilintarkastajan vaihtamisen todennäköisyys kasvaa. Samassa tutkimuksessa havaittiin myös, että omistuksen hajautuneisuuden kasvaessa (suurimman osakkeenomistajan omistusosuuden vähentyessä) yritykset vaihtavat ei-big 4 tilintarkastajasta big 4 tilintarkastajaan (Woo & Koh 2001: 140-141.)

Niskanen ym. (2010: 236) havaitsivat suomalaisten perheyritysten tilintarkastajan valintaa tutkiessaan, että perheen omistusosuuden kasvaessa big 4 –tilintarkastajan valitsemisen todennäköisyys alenee, mutta sillä ei näytä olevan vaikutusta hyväksytyin tilintarkastajan valintaan yleisesti. Tutkimuksen yhdistetyt tulokset viittaavat siihen, että tutkimuksen yritykset eivät valitse big 4 –tilintarkastajaa tilintarkastuksen korkeamman laadun vuoksi vaan viestiäkseen tilintarkastuksen luotettavuudesta sidosryhmille (Niskanen ym. 2010: 236).

Knechel ym. (2008: 66) havaitsivat, että suomalaisilla yrityksillä, joiden oli pakko valita hyväksytty tilintarkastaja, valinta KHT- ja HTM-tilintarkastajan välillä oli yhteydessä yrityksen konserniin kuulumisen aiheuttamaan toiminnan kompleksisuuteen. Niskanen ym. (2011: 56) puolestaan havaitsivat, että konserniin kuulumisen näytti lisäävän todennäköisyyttä valita hyväksytty tilintarkastaja ja erityisesti KHT-tilintarkastaja. Niskanen ym. (2010: 236) havaitsivat tutkiessaan suomalaisia perheyriksii, että kuulumisen konserniin lisäsi todennäköisyyttä valita hyväksytty tilintarkastaja maallikon sijaan. Konsernin emoyhtiön tilintarkastajan on tilintarkastuslain (459/2007) tarkastettava myös konsernitilinpäätös sekä varmistua siitä, että konserniin kuuluvien yritysten tilintarkastajat ovat suorittaneet tilintarkastuksen asianmukaisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tytäryritysten tilintarkastajat ovat samat kuin emoyhtiön aina kun se on käytännössä mahdollista. Sundgren (1998: 454-455) havaitsi, että pienillä suomalaisilla yrityksillä konserniin kuulumisen lisäsi todennäköisyyttä valita ei-big 4 KHT-tilintarkastaja HTM-tilintarkastajan sijaan, mutta big 4 KHT-tilintarkastajat tarkastavat todennäköisemmin konserniin kuuluvia yrityksiä kuin ei-big 4 KHT-tilintarkastajat.

Francis & Wilson (1988: 679) havaitsivat yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuudella olevan vaikutusta valintaan big 4 –tilintarkastajan ja ei-big 4 –tilintarkastajan välillä tilintarkastajan vaihdostilanteessa. Ennakko-oletuksena oli, että hajautuneempi omistus lisää todennäköisyyttä vaihtaa korkeampitasoiseen tilintarkastajaan. Ennakko-oletus sai tukea, kun omistus huomioitiin kolmelta vuodelta ennen tilintarkastajan vaihdosta. Tuloksista oli eliminoitu yrityksen koon ja kasvun vaikutus. Niskanen ym. (2011: 55) tutkivat myös omistuksen hajautuneisuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan, mutta eivät havainneet niillä olevan merkittävää yhteyttä.

Vapaaehtoisen tilintarkastuksen ympäristössä Chow (1982: 283) havaitsi, että johdon omistusosuus oli korkeampi tilintarkastetuilla yrityksillä verrattuna tilintarkastamattomiin, mikä antaa päinvastaista evidenssiä verrattuna odotuksiin. Chown tutkimuksessa johdon omistusosuuden määrittely oli kuitenkin epävarmaa, minkä vuoksi tulosten yleistettävyyys ei ole hyvä.

3.3.3. Yrityksen koko

Useissa tutkimuksissa on havaittu yrityksen koon ja/tai kasvun vaikuttavan merkittävästi tilintarkastajan valintaan (Francis & Wilson 1988: 664). Tähän saattaa olla syynä isojen ja kasvavien yritysten tarve teknisesti osaavammalle tilintarkastajalle, mikä usein tarkoittaa ison tilintarkastusyhteisön valintaa (Francis & Wilson 1988: 664). Yrityksen

koon ennustetaan vaikuttavan suoraan todennäköisyyteen palkata vapaaehtoisesti tilintarkastaja, koska yrityksen koon kasvaessa mahdollisen varallisuuden siirron arvo kasvaa (Chow 1982: 276). Yrityksen koon kasvaessa lisääntyvät myös agenttiongelmien yrityksen johdon ja omistajien sekä omistajien ja rahoittajien välillä, kuten myös yrityksen sisäiset agenttiongelmien yrityksen johdon ja työntekijöiden välillä (Chow 1982: 273-277). Suuremmilla yrityksillä ulkoisen tilintarkastuksen kustannukset ovat myös suhteessa kokoon pienemmät, mikä saattaa madaltaa kynnystä palkata tilintarkastaja vapaaehtoisesti (Chow 1982: 276).

Yrityksen koko saattaa vaikuttaa korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan tilintarkastuksen kustannusten kautta. Suuret tilintarkastusyhteisöt voivat tarjota tilintarkastusta suurille yrityksille kilpailukykyisempään hintaan pienempiin tilintarkastusyhteisöihin verrattuna, koska ne ovat pääsääntöisesti erikoistuneet suurten yritysten tilintarkastukseen ja hankkineet ja kouluttaneet henkilöstönsä sen mukaisesti, minkä johdosta ne voivat saavuttaa mittakaavaetuja pienempiin verrattuna ja suorittaa tarkastuksen tehokkaammin. Pienempien tilintarkastusyhteisöiden on siten vaikea kilpailla hinnalla suurten yritysten tilintarkastuksista, joiden toiminta on maantieteellisesti hajallaan, tapahtumien määrä on suuri ja toiminta on monimutkaista. Johnson & Lys havaitsivatkin tutkimuksessaan, että yrityksen koon aiheuttamat agenttiongelmien eivät ole syynä korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan tilintarkastajan vaihdostilanteissa, vaan syynä siihen on suurten tilintarkastusyhteisöjen suurilta yrityksiltä veloittamien tilintarkastuspalkkioiden edullisuus verrattuna pienten tilintarkastusyhteisöiden veloittamiin palkkioihin, mikä on seurausta nimenomaan suurten tilintarkastusyhteisöiden erikoistumisesta ja sillä saavutetusta mittakaavaedusta. (Johnson & Lys 1990.)

Woo & Koh (2001) tutkivat tilintarkastajan vaihtamiseen yhteydessä olevia tekijöitä singaporelaisella aineistolla. He eivät havainneet tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta taseen loppusummalla mitatun yrityksen koon ja tilintarkastajan vaihdoksen todennäköisyyden välillä, mutta sen sijaan havaitsivat tilastollisesti merkitsevää positiivista yhteyttä tilintarkastajan vaihdoksen ja tytäryritysten lukumäärän välillä eli tytäryritysten lisääntyessä todennäköisyys tilintarkastajan vaihtamiselle kasvoi. Tämän arveltiin johtuvan siitä, että tytäryritysten määrän lisääntyessä ja toiminnan muuttuessa monimutkaisemmaksi valitulla tilintarkastajalla ei ollut enää riittävää kompetenssia suorittaa tarkastusta kustannustehokkaasti. Myös yrityksen äkillisen kasvun ja tilintarkastajan vaihtamisen välillä havaittiin positiivinen yhteys, jonka arveltiin johtuvan siitä, että tilintarkastaja ei välttämättä pysty mukauttamaan toimintaansa asiakasyrityksen kasvaneeseen

kokoon ilman merkittäviä lisäkustannuksia. Taseen loppusumman ja tilintarkastajan vaihtamisen ei-big 4 tilintarkastajasta big 4 tilintarkastajaan välillä havaittiin samassa tutkimuksessa olevan tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys eli yrityksen kasvaessa yritykset vaihtoivat ei-big 4 tilintarkastajasta big 4 tilintarkastajaan. Myös yrityksen kasvulla havaittiin olevan tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys tilintarkastajan vaihtamiseen ei-big 4 tilintarkastajasta big 4 tilintarkastajaan (Woo & Koh 2001: 140-141.).

Knechel ym. (2008: 66) havaitsivat yrityksen koon vaikuttavan suomalaisilla yrityksillä, joiden oli pakko valita tilintarkastaja, päätökseen valita joko KHT- tai HTM-tilintarkastaja. Edelleen suurimpien yritysten kohdalla koko näytti vaikuttavan todennäköisyyteen valita iso kansainvälinen tilintarkastusyhteisö (Knechel ym. 2008: 66). Samoin Niskanen ym. (2011: 56) havaitsivat yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan välillä merkittävää positiivista riippuvuutta yksityisillä suomalaisilla yrityksillä. Niskanen ym. (2010: 235) havaitsivat yrityksen koon vaikuttavan päätökseen valita big 4 –tilintarkastaja suomalaisissa perheyrittäjissä. Toisaalta pienten perheyrittäjien havaittiin useammin käyttävän maallikkotilintarkastajia (Niskanen ym. 2010: 241). Yrityksen koko näytti olevan tärkeä tekijä suomalaisten perheyrittäjien valitessa eri tasoisten tilintarkastajien välillä (Niskanen ym. 2010: 241). Sundgren (1998) tutki tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä suomalaisilla yrityksillä, joiden oli mahdollista valita maallikkotilintarkastaja. Tulokset osoittivat, että yrityksen koolla, mitattuna taseen loppusummalla, oli tilastollisesti merkittävä negatiivinen korrelaatio maallikkotilintarkastajan valinnan kanssa verrattuna ei-big 4 KHT –tilintarkastajan valintaan, mikä tarkoittaa, että suuremmilla yrityksillä maallikkotilintarkastajan valinta on epätodennäköisempää kuin pienillä (Sundgren 1998: 454-455).

Holm & Thinggaard (2010) tutkivat pakollisesta yhteistilintarkastuksesta luopumisen seurauksia tanskalaisella aineistolla. He havaitsivat yrityksen koon ja big 4 –tilintarkastajan valinnan välillä tilastollisesti merkitsevän positiivisen korrelaation eli suuremmat yritykset valitsivat todennäköisemmin big 4 –tilintarkastajan (Holm & Thinggaard 2010: 22). Chow (1982: 283) havaitsi yrityksen koon vaikuttavan positiivisesti vapaaehtoiseen tilintarkastajan valintaan. Hay & Davis (2004) tutkivat uusi-seelantilaisten rekisteröityjen yhdistysten tilintarkastajan valintaa, joille tilintarkastajan valinta oli vapaaehtoista. He havaitsivat yrityksen koon, mitattuna taseen loppusummalla, vaikuttavan tilintarkastajan valintaan positiivisesti eli suuremmat yhdistykset valitsivat todennäköisemmin hyväksytyt tilintarkastajat sekä suuremman tilintarkastusyhteisön (Hay & Davis 2004: 37). He eivät kuitenkaan havainneet, että big 4 -tilintarkastajat

olisivat suositumpia suurempien yhdistysten keskuudessa. Tämän ajateltiin johtuvan siitä, että suurin osa yhdistyksistä oli pieniä verrattuna big 4 –tilintarkastajien normaalisiin asiakkaisiin, lisäksi on hataraa todistetta siitä, että big 4 –tilintarkastajat eivät erityisesti halua voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden tilintarkastajiksi (Hay & Davis 2004: 51).

3.3.4. Velkaisuus

Sekä listattujen että yksityisten yritysten keskuudessa tehdyissä tutkimuksissa on havaittu marginaalisen tilintarkastuksen laadun, joka yhdistetään big 4 –tilintarkastajiin, alentavan lainan kustannuksia (Karjalainen 2011: 89). Kun yrityksellä on riskialtista, maksamatonta velkaa, osakkeenomistajilla on kannustimia tehdä rahoitus-, investointi- ja tuotantopäätöksiä, jotka hyödyttävät heitä velkojien sijaan (Chow 1982: 274). Näitä varallisuudensiirtomekanismeja ovat esimerkiksi osinkojen maksu, tuottojen vaihtelun muuttaminen sekä laimentamalla nykyisen velan vaikutusta ottamalla uutta velkaa samalla tai korkeammalla etuoikeudella kuin vanha velka (Chow 1982: 274). Tehokkailla markkinoilla velkojat havaitsevat tällaisen osakkeenomistajan käytöksen jo ennakolta ja ottavat sen huomioon lainan hinnoittelussa, lopputuloksena on se, että osakkeenomistajat kantavat kustannukset odotetusta varallisuuden siirrosta velkojilta (Jensen & Meckling 1976: 338). Osakkeenomistaja-velkoja ristiriidalla on kuitenkin yleensä negatiivinen lopputulos (Chow 1982: 275). Keinot, joilla varallisuutta voidaan siirtää velkojilta osakkeenomistajille, alentavat usein yrityksen arvoa, koska ne sisältävät epäoptimaalisia investointikäytäntöjä (Chow 1982: 275). Siksi varallisuuden siirto velkojilta osakkeenomistajilta onkin kannattavaa vain siihen rajaan asti, kun se ylittää yrityksen arvon alenemisesta aiheutuvan haitan. Tutkijat ovat yleisesti yhtä mieltä siitä että velan osuuden kasvaessa yrityksen pääomarakenteessa, osakkeenomistajilla on suurempi kannustin siirtää varallisuutta velkojilta (Chow 1982: 275).

Velkarahoituksen määrällä havaittiin olevan positiivinen yhteys valintaan KHT- ja HTM-tilintarkastajien välillä suomalaisissa pienissä ja keskisuurissa yrityksissä, joille hyväksytyyn tilintarkastajan valinta oli pakollista (Knechel ym. 2008: 66). Samassa tutkimuksessa havaittiin suuremmilla yrityksillä velkarahoituksen tarpeen vaikuttavan ison kansainvälisen tilintarkastusyhteisön valintaan (Knechel ym. 2008: 66). Sundgren (1998: 458) puolestaan havaitsi, että velkaiset ja epäonnistuvat yritykset käyttivät todennäköisemmin heikompilaatuisia tilintarkastajia eli velkaisuus ei siten vaikuttaisi korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kysyntään. Tähän arveltiin olevan syynä, että markkinat eivät toimi tehokkaasti ja korkealaatuisen tilintarkastuksen kysyntä ja tarjonta

eivät kohtaa, kuitenkin ei ole selvää syytä sille, miksi markkinat eivät toimisi (Sundgren 1998: 458). Jos korkealaatuinen tilintarkastus olisi todella lainanantajien intressissä, he voisivat sisällyttää lainaehtoihin määräyksiä korkealaatuisemman tilintarkastajan valinnasta. Tämä tulkinta viittaisi siihen, että laadukkaalla tilintarkastuksella on vain vähän arvoa lainaaja - lainanantaja –suhteessa (Sundgren 1998: 458). Samoilla linjoilla Knechelin ym. (2008) tutkimuksen kanssa olivat Niskanen ym. (2011: 56), jotka havaitsivat yksityisten suomalaisten yritysten valitsevan hyväksytyn tilintarkastajan tai HTM-tilintarkastajan maallikkotilintarkastajan sijaan, kun velkaisuus lisääntyy. Tämä havainto viittaisi siihen, että pienillä yrityksillä laadukkaamman tilintarkastuksen kysyntä kumpuaa enemmänkin ulkoisen rahoituksen tarpeesta kuin omistuksen ja johdon eriytynisyydestä (Niskanen ym. 2011: 56). Saattaa olla, että johdolla on kannustin viestiä rahoittajille laadukkaamman tilintarkastajan valinnalla yrityksen tuottaman taloudellisen informaation luotettavuutta tai, että rahoittajat vaativat yrityksiä sitoutumaan tilintarkastuksen teettämiseen hyväksytyillä tilintarkastajilla (Niskanen ym. 2011:56).

Niskanen ym. (2010: 241) eivät saaneet sitovia tuloksia velkaisuuden vaikutuksesta tilintarkastajan valintaan tutkiessaan suomalaisia perheyriä. Velkaisuuden kasvu näytti lisäävän todennäköisyyttä joko maallikkotilintarkastajan tai big 4 –tilintarkastajan valintaan hyväksytyn ei-big 4 –tilintarkastajan sijaan (Niskanen ym. 2010: 241). Tämän hämäävän tuloksen arveltiin johtuvan siitä, että perheyriä lainaavat eri lähteistä (Niskanen ym. 2010: 241). Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että perheyriä lainaavat sekä pankeilta että epävirallisemmista lähteistä, kuten perheenjäseniltä (Niskanen ym. 2010: 241). Voidaan väittää, että perheenjäsenten ollessa pääasiallisina rahoittajina, tilintarkastuksen laadulla ei ole suurta merkitystä lainanantajille (Niskanen ym. 2010: 241). Vastaavasti lainanantajien ollessa pääasiassa rahoituslaitoksia, tarve laadukkaalle tilintarkastukselle kasvaa. Koska aineisto ei sisältänyt informaatiota velkojahoitoista, ei tällaista erottelua ollut mahdollista tehdä tutkimuksessa (Niskanen ym. 2010: 241-242).

Karjalainen (2011: 89) havaitsi, että big 4 -tilintarkastajan tai useamman tilintarkastajan valinneilla yksityisillä suomalaisilla yrityksillä velkarahoituksen kustannukset olivat alhaisemmat kuin muilla yrityksillä. Tämän mukaan havaitulla tilintarkastuksen laadulla olisi vaikutusta velkarahoituksen hintaan (Karjalainen 2011: 89). Samassa tutkimuksessa havaittiin tilintarkastuksen tulosten, kuten tilintarkastuskertomuksen sekä tilinpäätösinformaation laadun, vaikuttavan rahoituksen hintaan kaikenkokoisissa yksityisissä yrityksissä, kun taas havaittu tilintarkastajan laatu mitattuna sillä kuka tarkastaa, vaikutti rahoituksen hintaan erityisesti suuremmilla yrityksillä (Karjalainen 2011: 89). Hyy-

tiäinen & Väänänen (2004: 2) havaitsivat, että pienillä suomalaisilla yrityksillä, joilla on lakisääteinen velvoite valita hyväksytty tilintarkastaja, velkarahoituksen kustannukset ovat alhaisemmat ja luottoluokitukset paremmat.

Tilintarkastuksen ollessa vapaaehtoista Chow (1982: 283) havaitsi, että velkaisuuden kasvaessa myös todennäköisyys sille, että yritys palkkaa tilintarkastajan kasvaa. Chow (1982: 283) havaitsi myös, että kirjanpitoon perustuvien velkaehtoisten olemassaolo lisäsi todennäköisyyttä valita tilintarkastaja. Myös Hay & Davis (2004: 37) havaitsivat velkaisuuden lisäävän todennäköisyyttä valita vapaaehtoisesti hyväksytty tilintarkastaja ja suurempi tilintarkastusyhteisö uusi-seelantilaisten rekisteröityjen yhdistysten ollessa kyseessä. Velkaisten yhdistysten ei kuitenkaan todettu erityisesti suosivan big 4 – tilintarkastajia (Hay & Davis 2004: 51).

Francis & Wilson (1988) tutkivat tilintarkastajan vaihdostilanteita brändi-nimi -mallin avulla, jossa tutkittiin tilintarkastajan vaihdostilanteita ei-big 4 –tilintarkastajasta big 4 – tilintarkastajaan ja toisinpäin. Jos yritys vaihtaa heikkolaatuisempaan tilintarkastajaan, velkojen arvon voidaan olettaa laskevan, samalla osakkeenomistajien jäännössaamisten arvo nousee. Tähän perustuen Francis & Wilson (1988: 667) olettivat, että yritykset, joilla on enemmän velkaa vaihtavat alhaisemman laadun tilintarkastajaan, ennakkooletuksesta poiketen he havaitsivat että velan määrällä kolme vuotta ennen tilintarkastajan vaihdosta ja tilintarkastajan vaihdoksen välillä oli positiivinen yhteys eli velkaiset yritykset vaihtoivat korkeampitasoiseen tilintarkastajaan. Yksi vuosi ennen tilintarkastajan vaihdosta tilanne oli kuitenkin odotettu, eli yritykset joilla oli enemmän velkaa, vaihtoivat heikompileatuisiin tilintarkastajiin. Woo & Koh (2001: 141) havaitsivat yrityksen velkaisuuden vaikuttavan positiivisesti tilintarkastajan vaihtamisen todennäköisyyteen tutkiessaan tilintarkastajan vaihtamiseen yhteydessä olevia tekijöitä singaporelaisella aineistolla. Velkaisuudella ja tilintarkastajan vaihtamisen tyypillä – eli sillä vaihdetaanko big 4 yhteisöstä toiseen big 4 yhteisöön verrattuna ei-big 4 yhteisöstä big 4 yhteisöön tai big 4 yhteisöstä/ei-big 4 yhteisöstä ei big 4 yhteisöön verrattuna ei big 4 yhteisöstä big 4 yhteisöön – ei kuitenkaan havaittu olevan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä (Woo & Koh 2001: 142).

3.4. Yhteenvedo tilintarkastajan valinnasta

Tilintarkastajan valintaan vaikuttaa useat eri tekijät. Raamit valinnalle antaa kyseisessä maassa vallitseva tilintarkastusympäristö johon kuuluu tilintarkastajan valintaa koskeva

lainsäädäntö sekä tilintarkastajan valitsevan organisaation toimintaympäristö ja siihen sisältyvät sidosryhmät. Suomessa tilintarkastajan valinta on nykyään osittain pakollista ja osittain vapaaehtoista, koska pienille yrityksille on mahdollista jättää tilintarkastaja kokonaan valitsematta. Keskeisin tilintarkastajan valintaan liittyvä laki on tilintarkastuslaki, lisäksi eri toimintamuotoja koskevissa erityislaeissa on tarkentavia määräyksiä tilintarkastajan valinnalle. Yhteistilintarkastuksen valinta on Suomessa kokonaan vapaaehtoista.

Tilintarkastuksen laadun ainoa ulkoinen mittari on tilintarkastuskertomus, joka harvoin sisältää mukautuksia. Yhtenä tilintarkastuksen laadun mittarina onkin aikaisemmissa tutkimuksissa käytetty tilintarkastuskertomusta. Toinen vaihtoehto on tutkia tilinpäätösten laatua mm. jaksotusten laadun avulla. Molempia näkökulmia tutkimalla on saatu tuloksia, joiden mukaan big 4 –tilintarkastajien suorittama tilintarkastus on laadukkaampaa kuin ei-big 4 –tilintarkastajien, minkä on arveltu johtuvan mm. tilintarkastajien erikoistumismahdollisuuksista suuressa yhteisössä, korkeammasta maineriskistä sekä toisaalta riippumattomammasta toiminnasta, joka on seurausta laajemmasta asiakaskunnasta, jolloin yhden asiakkaan menettäminen ei ole niin suuri taloudellinen uhka tilintarkastajalle. Suomessa on lisäksi tutkittu tilintarkastuksen laadun eroavaisuuksia aikaisemmin voimassa olleen maallikkotilintarkastuksen sekä eri tasoisten auktorisoitujen tilintarkastajien välillä. Näissä tutkimuksissa on havaittu, että auktorisoitujen tilintarkastajien tarkastamat tilinpäätökset ovat laadukkaampia ja auktorisoidut tilintarkastajat mukauttavat tilintarkastuskertomuksia maallikkotilintarkastajia herkemmin. Lisäksi edellisessä luvussa läpikäytyjen tutkimustulosten valossa yhteistilintarkastus olisi pääsääntöisesti laadukkaampaa kuin yhden tilintarkastajan suorittama tarkastus.

Tilintarkastajan valitsee tarkastettavan yhteisön yhtiökokous tai vastaava elin eli yrityksen kyseessä ollessa sen omistajat. Tilintarkastajan päätehtävä onkin yrityksen omistajien edun valvonta. Tilintarkastuksesta hyötyvät myös yrityksen muut sidosryhmät, kuten julkinen valta ja vieraan pääoman sijoittajat. Tilintarkastuksella voidaan saada myös yrityksen sisäisiä hyötyjä esimerkiksi prosessien parannusehdotusten muodossa etenkin pienempien yritysten kohdalla. Suuremmilla yrityksillä tilintarkastuksen merkitys on puolestaan suurempi omistajien ja johtajien sekä omistajien ja rahoittajien välisten agenttiongelmien ratkaisemisessa. Näistä erilaisista tarpeista ja muista yritysten ominaispiirteistä johtuen muodostuu kysyntää eri tasoisten tilintarkastajien suorittamalle tarkastukselle.

Edellä käsitellyissä aikaisemmissa tutkimuksissa on pääsääntöisesti havaittu yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuuden vaikuttavan positiivisesti laadukkaamman tilintarkastajan valintaan. Tämän on arveltu johtuvan siitä, että osakkeenomistajien määrän kasvaessa myös agenttiongelmien merkitys kasvaa, minkä vuoksi tilintarkastajalta vaaditaan suurempaa pätevyyttä. Myös yrityksen koon kasvun on havaittu vaikuttavan positiivisesti korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kysyntään, minkä on arveltu johtuvan sekä ulkoisten että sisäisten agenttiongelmien kasvusta ja toiminnan kompleksisuuden lisääntymisestä esimerkiksi toiminnan maantieteellisen laajentumisen vuoksi, jotka edellyttävät tilintarkastajalta suurempaa kompetenssia ja mahdollisesti erikoistumista. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että velkaisuuden kasvu pääsääntöisesti lisää korkeampilaatuisen tilintarkastajan valinnan todennäköisyyttä. Myös vastakkaisia tuloksia on saatu mm. pienten velkaisten ja epäonnistuvien yritysten kohdalla, jotka valitsivat todennäköisemmin heikompilaatuisen tilintarkastajan. Velkaisuuteen liittyen on tutkittu myös yrityksen rahoituskustannusten ja tilintarkastajan valinnan yhteyttä. Näissä tutkimuksissa on saatu tukea sille, että korkeampilaatuinen tilintarkastus vaikuttaa alentavasti yrityksen rahoituskustannuksiin ja parantaa luottoluokitusta. Velkaisuuden kohdalla tilintarkastuksen yhteys yrityksen velkaisuuteen ja rahoituskustannuksiin kuitenkin vaihteli erikokoisilla yrityksillä. Kahdessa seuraavassa luvussa esitellään tutkielmassa käytetty tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmä sekä esitellään tutkimushypoteesien testauksessa saadut tulokset.

4. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ

Tässä luvussa esitellään tutkimushypoteesien testaamisessa käytettävää tutkimusaineistoa. Tutkimusaineisto on kerätty Bureu Van Dijkin kustantamasta Orbis tietokannasta, joka sisältää eurooppalaisen Amadeus –yrittäjätietokannan tiedot. Tietoja on kerätty myös Suomen Asiakastieto Oy:n ylläpitämästä Voitto + -tilinpäätöstietokannasta sekä internetistä.

Luvussa esitellään lisäksi tutkielman hypoteesien testauksessa käytetty menetelmä. Tilastollisena menetelmänä käytetään logistista regressioanalyysia. Hypoteesien testaaminen tapahtuu SAS E.G. –ohjelman avulla.

4.1. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu suurista suomalaisista yrityksistä, joten kaikille tutkimuksessa mukana oleville yrityksille tilintarkastajan valinta on pakollista. Tutkimukseen päädyttiin valitsemaan isoja yrityksiä, koska esimerkiksi omistajatietojen saaminen niistä on luotettavampaa kuin pienemmistä yrityksistä. Tilinpäätös- ja tilintarkastajatiedot on kerätty vuodelta 2010, joten silloin pienemmillä yrityksillä on ollut vielä tilintarkastuslain (459/2007) 11 luvun 57 §:n mukaisen siirtymäajan puitteissa mahdollisuus käyttää ei-hyväksyttyä tilintarkastajaa. Rajaamalla aineisto suurimpiin yrityksiin on tutkimus rajattu auktorisoituihin tilintarkastajiin. Aineiston rajaamisessa ajateltiin myös, että suuremmilla yrityksillä tarve useammalle tilintarkastajalle on todennäköisempi toiminnan monimutkaisuuden ja laajuuden vuoksi, mitkä ovat omiaan lisäämään tilintarkastajan työn määrää sekä korostuneiden riippumattomuusvaatimusten vuoksi.

Tutkimusaineiston yritysten koon alarajaksi valittiin liiketoiminnan tuotot, muita rajoja ei asetettu, koska yhtenä mittarina käytettiin taseen loppusummaa eikä sitä haluttu etukäteen määrittellä tiettyyn suuruusluokkaan. Yritysten haku suoritettiin Orbis –tietokannasta, jossa hakuperuste liiketoiminnan tuotot sisältää erät, jotka ovat suomalaisessa kirjanpitoasetuksen (1339/1997) mukaisessa tuloslaskelmassa ennen materiaaleja ja palveluja eli liikevaihdon lisäksi valmiiden ja keskeneräisten tuotteiden varastojen muutos, valmistus omaan käyttöön sekä liiketoiminnan muut tuotot. Haku tehtiin vuoden 2010 tilinpäätöstietojen mukaan, koska se oli hakuhetkellä tuorein tilikausi, jolta voitiin olettaa, että suurin osa yrityksistä on ehtinyt toimittaa tiedot rekisteröitäväksi.

Haku suoritettiin 6.8.2012 ja se perustui tietokannan tietoihin per 31.7.2012. Haun tulokseksi saatiin 1260 yhteisöä.

Edellä kuvatun haun tuloksena saaduille yrityksille etsittiin tilintarkastajatiedot Voitto + -tilinpäätöstietokannasta. Myös Orbis –tietokanta sisältää tiedot tilintarkastajista, mutta sen tilintarkastajatieta perustuu viimeisimpään tilintarkastajahavaintoon, kun Voitto +:sta oli mahdollista saada tilintarkastajatieta nimenomaan vuonna 2010 päättyneeltä tilikaudelta, jolloin tilintarkastajatieta on vertailukelpoinen selittävinä muuttujina käytettyjen tilinpäätösten tunnuslukujen kanssa. Havainnot, joille ei ollut saatavissa tilintarkastajatieta vuodelle 2010 Voitto+:sta, poistettiin. Tilintarkastajatietaja täsmennettiin Keskuskauppakamarin internetsivuilta (www.keskuskauppakamari.fi) löytyvien KHT- ja HTM –hakujen perusteella. Keskuskauppakamarin haun tiedoista selvitettiin tilintarkastajan työnantaja, mikäli se ei käynyt ilmi Voitto+:n tilintarkastustiedoista. Työnantajatietaa tarvittiin, koska haluttiin saada informaatio siitä onko kyseessä big 4 – yhteisössä vai ei-big 4 –yhteisössä työskentelevä tilintarkastaja tai onko kyseessä yksin toimiva tilintarkastaja. Lisäksi työnantajatiedon avulla voitiin poimia erilleen yritykset, joilla oli useampi kuin yksi tilintarkastaja, mutta tilintarkastajat olivat saman yhteisön palveluksessa eikä siten ollut kyseessä aito yhteistilintarkastustilanne. Tilintarkastustietojen seulonnan yhteydessä havaittiin, että aineiston kaikilla osuuskuntamuotoisilla osuuskaupoilla oli useampi kuin yksi tilintarkastaja. Osuuskauppojen internetsivuilta löytyvien osuuskauppojen sääntöjen mukaan vähintään yhden edustajiston valitseman tilintarkastajan on oltava SOK:n nimeämä tilintarkastaja, tämän lisäksi edustajisto valitsee nimeämisvaliokunnan ehdotuksen perusteella yhden tai useamman paikallisen tilintarkastajan. Tämän sääntöihin perustuvan yhteistilintarkastuksen vuoksi osuuskaupat jätettiin aineiston ulkopuolelle. Toisaalta osuuskauppojen kohdalla yhteistilintarkastuksen sääntöjen mukainen valinta todennäköisesti osaltaan liittyy omistuksen hajautuneisuuteen, kun SOK:n nimittämä taho varmistaa, että tilintarkastus suoritetaan yhdenmukaisesti läpi koko ketjun ja paikalliset tilintarkastajat valvovat paikallisten asiakasomistajien etua.

Vertailukelpoisuuden parantamiseksi saaduista havainnoista poistettiin myös rahoitus- ja vakuutusalan yritykset (64-, 65- ja 66-alkuiset toimialakoodit), koska niiden toiminta poikkeaa muusta liiketoiminnasta ja tunnusluvut eivät ole näin vertailukelpoisia. Havainnoista poistettiin lisäksi sivuliikkeet, valtion liikelaitokset, säätiöt ja muut kuin osakeyhtiömuotoiset yritykset sekä havainnot joille ei voitu laskea tarvittavia muuttujia. Näiden toimenpiteiden jälkeen jäljelle jäi 927 yritystä.

Taulukosta 1 selviää tutkimusaineiston tilintarkastajahavaintojen jakautuminen eritasoisten tilintarkastajien kesken. Kuten taulukosta on havaittavissa, big 4 –tilintarkastajien osuus isojen yritysten tilintarkastusmarkkinoilla Suomessa on hyvin merkittävä aineiston yrityksistä 91 %:n ollessa vähintään yhden big 4 tilintarkastajan tarkastamia. Aineistosta yhteensä 102:lla yrityksellä eli 11 %:lla oli useampi kuin yksi tilintarkastaja, mutta näistä yli puolella (71 kpl) molemmat/kaikki tilintarkastajat työskentelivät saman tilintarkastusyhteisön palveluksessa ja näistä 61:ssä tapauksessa molemmat/kaikki tilintarkastajat olivat big 4 –tilintarkastusyhteisön palveluksessa. Aitoja yhteistilintarkastustilanteita, joissa molemmat/kaikki tilintarkastajat ovat eri yhteisöistä, aineistosta löytyi vain 31 kpl (3 %).

Yhteistilintarkastuspareista 16 kpl eli noin puolet, muodostuivat vähintään yhdestä big 4 –tilintarkastajasta sekä vähintään yhdestä ei-big 4 –tilintarkastajasta. Tämä saattaisi viitata siihen, että yhteistilintarkastuksen valinneet yritykset haluavat säästää tilintarkastuskustannuksissa valitsemalla toiseksi tilintarkastajaksi ei-big 4 –tilintarkastajan, koska tutkimuksissa on yleisesti todettu, että big 4 –tilintarkastajien palkkiot ovat korkeammat. Kuitenkin esimerkiksi Gonther-Besacier & Schatt (2007: 157) havaitsivat, että kahden big 4 –tilintarkastajan suorittaessa tilintarkastuksen palkkiot ovat alhaisemmat suhteutettuna yrityksen kokoon kuin yrityksillä, joiden tilintarkastajana toimii big 4 –tilintarkastaja yhdessä ei-big 4 -tilintarkastajan kanssa. Ei-big 4 tilintarkastaja saattaa toisaalta myös olla paikallinen toimija, joka halutaan valita kansainvälisen toimijan lisäksi. Piot (2007: 174) ja Francis ym. (2009: 40) havaitsivat, että Ranskassa ei-big 4 –tilintarkastajien asema on säilynyt listattujen yritysten tilintarkastusmarkkinoilla paremmin kuin esim. USA:ssa, mikä viittaisi yhteistilintarkastuksen mahdollistavan myös pienempien tilintarkastusyhteisöiden pääsyn mukaan isojen yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoille. Se, että yleisin yhteistilintarkastuspari on big 4 yhdessä ei-big 4:n kanssa, antaa viitteitä, että myös Suomessa yhteistilintarkastus saattaisi tuoda lisää yhteisöjä isojen yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoille. Harvinaisimpia olivat kahden big 4 –tilintarkastajan muodostamat parit. Tämä saattaisi viitata siihen, että big 4 –tilintarkastajien saattaa kovan keskinäisen kilpailun vuoksi olla vaikeaa työskennellä yhdessä ja jakaa tietoa (Piot 2007: 175) tai tilintarkastuspalkkioiden arvioitaisiin nousevan liian korkeiksi.

Käytännössä isojen yritysten tilintarkastukseen osallistuu yleensä useita muitakin tilintarkastajia päävastuullisen tilintarkastajan lisäksi. Tapauksissa, joissa on valittu kaksi samassa yhteisössä toimivaa tilintarkastajaa, on ehkä haluttu varmistaa tilintarkastuksen laatua edellyttämällä useamman tilintarkastajan allekirjoitus. Vaikka toinen nimenkir-

joittajista olisikin aktiivisemmin mukaan itse tarkastuksessa, voisi olettaa, että jokainen joka nimensä kirjoittaa tilintarkastuskertomukseen, haluaa olla varma siitä, että tilintarkastus on hyvin suoritettu ja tilintarkastuskertomus on oikeanmuotoinen. Tämän johdosta voidaan olettaa, että tarkastustyö on vähintäänkin kahden ammattitaitoisen, usein partner-tasoisien, tilintarkastajan läpikäymä. Erityisesti big 4 –yhteisöjen kohdalla voi myös olla kyse siitä, että toinen tilintarkastaja on nimenomaisen toimialan asiantuntija ja toisen toimipiste on esimerkiksi maantieteellisesti lähempänä asiakkaan pääkonttoria ja on siten helpommin tavoitettavissa. Saattaa myös olla, että yrityksellä on jäänyt yhtiöjärjestykseen määräys useammasta tilintarkastajasta, eikä sitä ole päätetty poistaa, vaikka erityistä syytä yhteistilintarkastuksen valitsemiselle ei olisikaan. Tällöin lienee vaivattominta valita molemmat tilintarkastajat samasta yhteisöstä, jolloin voisi olettaa myös tilintarkastuspalkkion olevan alhaisempi, kuin valittaessa tilintarkastajat eri yhteisöistä.

Tässä tutkielmassa on päädytty tutkimaan tilintarkastajan valintaa jaottelulla yksi tilintarkastaja vs. yhteistilintarkastus, koska havaintojen määrät eri yhteistilintarkastajapareissa ovat niin alhaiset. Tutkielmassa yritykset, joissa molemmat tilintarkastajat ovat samasta yhteisöstä, on rinnastettu yrityksiin, joissa on valittuna vain yksi tilintarkastaja.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston yritykset tilintarkastajatyypeittäin.

Tilintarkastajatyppi	Lukumäärä	Prosenttia
ei-big 4	69	7 %
ei-big 4/ei-big 4, sama yhteisö	10	1 %
big 4	756	82 %
big 4/big 4, sama yhteisö	61	7 %
ei-big 4/ei-big 4	9	1 %
ei-big 4/big 4	16	2 %
big 4/big 4	6	1 %
Yhteensä	927	100 %

Yhteistilintarkastushavaintojen jakautuminen eri toimialoille on esitetty taulukossa 2. Alkuperäisessä aineistossa oli mukana myös rahoitus- ja vakuutusalan yrityksiä. Vakuutusyhtiöillä havaittiin usein olevan useampi tilintarkastaja, mutta he olivat lähes kaikissa tapauksissa samasta yhteisöstä. Rahoitusosalalla lähes poikkeuksetta oli valittuna vain yksi tilintarkastaja. EU-komissiohan on ajanut yhteistilintarkastuksen pakollisuutta ni-

menomaan mm. näille yleisen edun kannalta merkittäville toimialoille. Teollisuus- ja energiatoimialoille keskittyy suurin määrä yhteistilintarkastushavaintoja, yhteensä 51 % kaikista yhteistilintarkastushavainnoista. Teollisuus on myös koko aineiston merkittävin toimiala, koska koko aineiston havainnoista yhteensä 300 kpl eli 32 % on teollisuustoimialalta. Kun verrataan yhteistilintarkastuksen osuutta tilintarkastustoimeksiantojen yhteismäärään toimialoittain, havaitaan niiden keskittyvän energia-, vesihuolto- ja kiinteistöalalle. Yhtenä selityksenä tähän saattaa olla, että näiden toimialojen yrityksiä on usein kuntien tytäryhtiöinä, joissa on erityisesti aiemmin ollut tyypillistä valita useampia tilintarkastajia, joista toinen saattaa olla erikoistunut kuntien yhtiöiden tarkastukseen ja toinen puolestaan yrityspuolen tarkastukseen.

Taulukko 2. Yhteistilintarkastus toimialoittain.

Toimiala	Yhteistilin- tarkastus kpl	%	
		yhteistilin- tarkastus- toimeksian- noista	yhteistilin- tarkastus % toimialalla
Teollisuus	8	26 %	3 %
Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäädytysliiketoiminta	7	23 %	11 %
Vesihuolto, viemäri- jätehuolto	1	3 %	13 %
Rakentaminen	2	6 %	5 %
Tukku- ja vähittäiskauppa	2	6 %	1 %
Kuljetus ja varastointi	5	16 %	8 %
Informaatio ja viestintä	1	3 %	2 %
Kiinteistöala	4	13 %	13 %
Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	1	3 %	3 %
Yhteensä	31	100 %	

Tutkielman hypoteesien testaamiseen tarvittavat tilinpäätös- ja omistustiedot selittävistä muuttujista joiden avulla pyritään selittämään yhteistilintarkastuksen valintaa on hankittu Orbis –tietokannasta. Tutkielmassa käytetyt tilinpäätöstiedot perustuvat vuonna 2010 päättyneiden tilikausien tilinpäätöksiin, koska sen voitiin olettaa olevan viimeisin tilikausi, jolta kaikki yritykset ovat varmasti ehtineet toimittaa tilinpäätöksensä rekisteröitäväksi. Omistustiedot on tarkastettu vastaamaan tilinpäätöspäivän tilannetta Orbis -tietokannasta.

Tutkielman ensimmäisen hypoteesin eli omistusrakenteen vaikutusta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen suurissa suomalaisissa yrityksissä tutkitaan omistuksen hajautuneisuutta mittaavan indikaattorin avulla. Aikaisemmissa tutkimuksissa mm Francis & Wilson (1988) ovat käyttäneet omistuksen hajautuneisuutta mittarina tutkittaessa omistusrakenteen vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Tutkielmassa yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuutta tutkitaan Orbis –tietokannasta saatavan yrityksen riippumattomuusindikaattorin (BvD Independence Indicator) avulla. Riippumattomuusindikaattorin arvot selityksineen sekä havaintojen määrät on esitetty taulukossa 3.

Taulukko 3. Riippumattomuusindikaattorin arvot selityksineen ja havaintojen määrät.

Indikaattori	Selitys	Havaintojen lukumäärä
A	Kukaan tunnetuista osakkeenomistajista ei omista suoraan tai toisen yrityksen kautta yli 25 %:a yrityksen osakkeista.	69
B	Kukaan tunnetuista osakkeenomistajista ei omista suoraan tai toisen yrityksen kautta yli 50 %:a yrityksen osakkeista, mutta on yksi tai useampi osakkeenomistaja jonka omistusosuus on yli 25 %.	66
C	Tunnettu osakkeenomistaja omistaa toisen yrityksen kautta tai yhteensä laskettuna suoraan ja toisen tai useamman yrityksen kautta yli 50 %:a yrityksen osakkeista.	21
D	Tunnettu osakkeenomistaja omistaa suoraan yli 50 %:a yrityksen osakkeista.	771

Indikaattoreissa ei ole huomioitu osakkeenomistajia, jotka on merkitty kollektiiviseksi tarkoittaen, että niillä ei ole katsottu olevan mahdollisuutta käyttää määräysvaltaa yritykseen. Tarkemmat indikaattoreiden määrittelyt käyvät ilmi liitteessä 1 olevasta Orbisista tulostetusta indikaattorin arvojen määrittelystä. Tutkielmassa havainnot indikaattorien C ja D osalta on yhdistetty, koska C –havaintojen määrä on alhainen ja molemmissa ryhmissä voidaan katsoa, että omistusrakenteessa esiintyy kontrolloiva osakkeenomistaja. Tutkielmassa indikaattoreille on kirjainten sijaan annettu arvot 1-3, jossa 1 tarkoittaa keskittynyttä omistusta (indikaattorit C ja D), 3 hajautunutta omistusta (indikaattori A) ja 2 näiden välimuotoa (indikaattori B). Eli arvon kasvaessa omistuksen hajautuneisuus kasvaa.

Tutkielman toista hypoteesia eli yrityksen koon vaikutusta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen tutkitaan taseen loppusumman avulla, jota on käytetty useissa tilintarkastajan valintaan liittyvissä tutkimuksissa yrityksen koon mittarina (esim. Knechel ym. 2008; Francis & Wilson 1988). Tässä tutkielmassa taseen loppusummien suurista eroavaisuuksista johtuvaa harhaa on pyritty vähentämään ottamalla taseen loppusummasta luonnollinen logaritmi. Taseen loppusumman vaihtelu aineistossa on hyvin suuri (1,2 milj. €- 21.189 milj. €), joten luonnollisen logaritmin ottaminen on tässä tapauksessa tarpeellista.

Kolmannen hypoteesin yrityksen velkaisuuden vaikutusta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen tutkitaan yrityksen velkaisuusasteen avulla, jota on yleisesti käytetty velkaisuuden mittarina tilintarkastajan valintaa tutkittaessa (esim. Sundgren 1998; Knechel 2008). Koska Orbis –tietokannasta ei saatu suoraan haluttua velkaisuusastetta se laskettiin hyödyntämällä tietokannasta saatua omavaraisuusastetta. Orbis –tietokannassa omavaraisuusaste on laskettu seuraavalla kaavalla:

$$(1) \quad \text{Oma pääoma} / \text{taseen loppusumma} \times 100$$

Edellä mainitulla tavalla laskettu omavaraisuusaste mittaa miten paljon yrityksellä on omaa pääomaa suhteessa koko pääomaan. Vähentämällä luvusta sata omavaraisuusaste saadaan velkaisuusaste, joka mittaa paljonko yrityksellä on vierasta pääomaa suhteessa koko pääomaan.

4.2. Tilastollinen menetelmä

Tilastollisena menetelmänä tässä tutkielmassa käytetään logistista regressionanalyysia, jota on yleisesti käytetty tilintarkastajan valintaa koskevissa tutkimuksissa (esim. Knechel ym. 2008; Niskanen ym. 2011). Logistisen regressioanalyysin avulla pyritään löytämään useiden selittäjien joukosta parhaat selittämään ilmiötä ja siinä tapahtuvaa vaihtelua tilanteessa, jossa selitettävä muuttuja on luokittelumuuttuja eli se voi saada kaksi toisensa poissulkevaa arvoa. Tilintarkastajan valintaa tutkittaessa oletuksena on, että selitettävä muuttuja eli tässä tapauksessa valinta yhden tilintarkastajan ja yhteistilintarkastuksen välillä voi saada kaksi toisensa poissulkevaa arvoa joiden vaihtelua pyritään selittämään yhdessä useiden selittäjien joukosta löytyvien parhaiden selittävien muuttujien avulla. Logistisen regressionanalyysin avulla voidaan ensinnäkin etsiä laajan muuttujajoukon keskeltä niitä tekijöitä, jotka yhdessä kykenevät selittämään jotakin

muuttujaa, joka voi saada kaksi tai useampia toisensa poissulkevaa arvoa. Toisaalta sen avulla voidaan tutkia jo aiemmin tärkeäksi tiedettyjen muuttujien osuutta selittävinä tekijöinä. Näiden lisäksi logistisella regressioanalyysillä voidaan tutkia olisivatko tietyt muuttuja parempia selittäjiä kuin toiset. (Metsämuuronen 2008: 114-115.)

Logistisessa regressioanalyysissä oletetaan, että selittävien muuttujien ja selitettävän muuttujan logit-muunnoksen välillä on lineaarinen yhteys. Logistinen regressioanalyysi pyrkii selittämään selitettävän muuttujan logaritmia eikä suoranaisesti selitettävää muuttujaa kuten perinteisessä regressioanalyysissä. Logit-muunnos voidaan esittää seuraavalla tavalla:

$$(2) \quad \text{Ln} \left[\frac{\hat{Y}}{1 - \hat{Y}} \right] = A + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_i X_i$$

Yllä olevassa kaavassa \hat{Y} on todennäköisyys sille, että selitettävä muuttuja saa arvon yksi. Vastaavasti $(1 - \hat{Y})$ on todennäköisyys sille, että selitettävä muuttuja saa arvon nolla. Kaavan oikealla puolella A viittaa vakioon, $\beta_1 - \beta_i$ ovat regressiokertoimia jotka viittaavat muuttujien painokertoimiin ja $X_1 - X_i$ viittaavat selittäviin muuttujiin, joita on i -kappaletta. Kaavan oikea puoli on perinteisen regressioanalyysin kaltainen. Logistisen regressioanalyysin ollessa kyseessä parhaan mahdollisen mallin etsimisessä käytetään suurimman uskottavuuden (maximum-likelihood) –menetelmää, joka viittaa siihen, että laskennassa pyritään löytämään sellaiset kertoimet, että niiden avulla löydettäisiin mahdollisimman uskottavasti havaittujen arvojen lähellä olevat kertoimet. (Metsämuuronen 2008: 117-118.)

Tutkielman hypoteesien testaus toteutetaan muodostamalla tilastolliset hypoteesit omistusrakenteen, taseen loppusumman luonnollisen logaritmin ja velkaisuusasteen vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun viittaavan tilintarkastajan valintaan (TTVALINTA), joka tässä tapauksessa tarkoittaa yhteistilintarkastuksen valintaa. Tilastollisten hypoteesien testaus toteutetaan muodostamalla logistinen regressioanalyysi, jossa selittävinä muuttujina ovat asetettujen hypoteesien mukaisesti yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuus (OMISTUS), taseen loppusumman luonnollinen logaritmi (LNTASE) sekä velkaisuusaste (VELKAISUUS). Tutkielmassa asetettujen hypoteesien mukaisesti selittävien muuttujien arvojen ollessa suuremmat, oletetaan todennäköisyyden valita yrityksen tilintarkastajaksi useampi kuin yksi tilintarkastaja (yhteistilintarkastus) kasvavan. Tilastollisia hypoteeseja koskevien johtopäätösten tekemiseksi testataan Kaavan 3 mukaisesti vaikuttavatko edellä mainitut selittävät muuttujat todennäköisyyden valita yhteistilintarkastus yrityksen tilintarkastusmuodoksi.

$$(3) \quad \text{TTVALINTA} (0,1) = \beta_0 + \beta_1 \text{OMISTUS} + \beta_2 \text{LNTASE} + \beta_3 \text{VELKAISUUS}$$

Kaavassa 3 selitettävän muuttujan arvo 0 tarkoittaa regressioanalyysissä yhden tilintarkastajan valintaa jolloin arvo 1 puolestaan tarkoittaa useamman tilintarkastajan (yhteis-tilintarkastus) valintaa.

Tutkielmassa käytettäväksi merkitsevyystasoksi on valittu 0,05 (5 %). Merkitsevyystaso määrittää todennäköisyyden sille, että nollahypoteesi hylätään, vaikka se todellisuudessa olisi ollut pätevä. Toisin sanoen, kuinka suuri riski sisältyy siihen, että selitettävän ja selittävän muuttujan välille saatu ero tai riippuvuus johtuu sattumasta. (Metsämuuronen 2000: 32-33.)

5. TULOKSET

Tässä luvussa käsitellään ja tulkitaan tuloksia yhteistilintarkastuksen valintaan liittyvistä tekijöistä sekä tehdään johtopäätökset saatujen tulosten perusteella. Luvussa 5.1. esitellään yleisesti aineistoa sekä siihen liittyviä tunnuslukuja. Aineiston esittelyn jälkeen luvussa 5.2. käydään läpi käytettävän menetelmän olettamuksia ja niiden toteutumista tutkielmassa käytettävän aineiston kohdalla. Luvussa 5.3. esitellään hypoteesien testauksessa saatuja tuloksia. Lopuksi, luvussa 5.4. tulkitaan tilastollisin menetelmin saatuja tuloksia rajoituksineen sekä tulosten yleistettävyyttä.

5.1. Tutkimusaineisto

Luvussa 4 on esitelty tutkimusaineiston keruumenetelmät sekä tiedot selitettävästä muuttujasta. Tässä luvussa esitellään ja analysoidaan selittävien muuttujien keskeisimpiä tunnuslukuja. Taulukossa 4 on esitetty ensimmäisen selittävän muuttujan yrityksen omistusrakenteen hajautuneisuuden keskiarvo, mediaani, keskihajonta, pienin arvo ja suurin arvo. Aineiston kaikkien yritysten keskiarvon ollessa lähellä arvoa 1 ja mediaanin ollessa 1 voidaan todeta, että aineiston yrityksissä omistusrakenne on keskittynyttä. Sama voidaan todeta katsomalla Taulukossa 3 esitettyjä havaintojen lukumääriä, joiden mukaan n. 85 % aineiston yritystä kuuluu tähän ryhmään. Aineiston yritysten omistuksen keskittyneisyys saattaa selittyä sillä, että monet suuret suomalaiset yritykset ovat osa konsernia. Tutkimuksen aineisto sisältää tiedot yksittäisten yritysten osalta ja se todennäköisesti sisältää useita yrityksiä, jotka kuuluvat konserniin. Emoyhtiön omistusrakenne saattaa olla hajautunut esim. listayhtiöiden ollessa kyseessä, mutta sillä saattaa olla useita merkittäviä tytäryhtiöitä, joiden omistusrakenteen indikaattori on alhainen konserniin kuulumisen johdosta. Yhteistilintarkastusta käyttävien yritysten omistusrakenteen keskiarvo on hieman korkeampi kuin yhtä tilintarkastajaa käytävillä, josta voidaan päätellä, että niiden omistus on hieman enemmän hajautunutta.

Omistusrakenteen hajautuneisuus on tutkielmassa jaettu kolmeen eri luokkaan, tämän johdosta sitä käsitellään luokittelevana muuttujana, mikä aiheuttaa rajoituksia taulukon 4 tunnusluvuille, jotka yleensä lasketaan vähintään järjestysasteikollisista muuttujista. Tämän johdosta taulukossa 5 on esitetty tilintarkastajahavaintojen lukumäärät eli frekvenssit eri omistusrakenteen hajautuneisuutta kuvaavissa luokissa, mikä kuvaa paremmin havaintojen jakautumista eri omistusrakenteen hajautuneisuutta kuvaaviin luokkiin. Kuten edelläkin todettiin, suurin osa havainnoista sijoittuu keskittyneen omistuksen

luokkaan, jossa yhteistilintarkastuksen osuus jää alhaisimmaksi. Yhteistilintarkastushavainnot jakautuvat kuitenkin hieman tasaisemmin eri omistusrakenteen hajautuneisuutta kuvaaviin luokkiin – yhteistilintarkastajan valinneista yrityksistä n. 74 % sijoittuu keskittyneimmän omistusrakenteen luokkaan, kun vastaava luku yhden tilintarkastajan valinneiden yritysten kohdalla on n. 86 %. Luokkien 2 ja 3 havaintojen lukumäärissä ei ole suuria eroja riippumatta tilintarkastajavalinnasta. Yhteistilintarkastuksen suhteellinen osuus ryhmän havainnoista on suurin luokassa 3, eli hajautuneimman omistusrakenteen luokassa ollen 7,25 %.

Taulukko 4. Omistuksen hajautuneisuus.

	Yksi tilintarkastaja n=896	Yhteistilintarkastus n=31	Kaikki n=927
Keskiarvo	1,21	1,42	1,22
Mediaani	1,00	1,00	1,00
Keskihajonta	0,56	0,75	0,57
Pienin arvo	1,00	1,00	1,00
Suurin arvo	3,00	3,00	3,00

Taulukko 5. Tilintarkastajan valinnan frekvenssi ja omistuksen hajautuneisuus.

Omistuksen hajautuneisuus	Tilintarkastajan valinta	
	Yksi tilintarkastaja	Yhteistilintarkastus
	n 896	n=31
Omistus 1	769	23
<i>Rivi %</i>	<i>97,10</i>	<i>2,90</i>
<i>Sarake %</i>	<i>85,83</i>	<i>74,19</i>
Omistus 2	63	3
<i>Rivi %</i>	<i>95,45</i>	<i>4,55</i>
<i>Sarake %</i>	<i>7,03</i>	<i>9,68</i>
Omistus 3	64	5
<i>Rivi %</i>	<i>92,75</i>	<i>7,25</i>
<i>Sarake %</i>	<i>7,14</i>	<i>16,13</i>

Tutkielman toista hypoteesia eli yrityksen koon vaikutusta yhteistilintarkastuksen valintaan tutkitaan yrityksen taseen loppusumman luonnollisen logaritmin avulla. Taulukossa

6 esitetään tutkimusaineiston yritysten taseen loppusumman keskiarvo, mediaani, keskihajonta, pienin ja suurin arvo miljoonina euroina, koska sen luonnollisella logaritmillä laskettuja arvoja on hankala tulkita. Taseen loppusummalla mitattuna yhteistilintarkastusta käyttävät yritykset ovat keskiarvoltaan pienempiä kuin yhtä tilintarkastajaa käyttävät yritykset, mikä on vastoin ennako-oletusta. Taseen loppusumman keskiarvo on yhteistilintarkastusta käyttävillä yrityksillä n. 106 milj. euroa kun se yhtä tilintarkastajaa käyttävillä yrityksillä on n. 262 milj. euroa. Keskihajonta on etenkin yhtä tilintarkastajaa käyttävien yritysten kohdalla suuri, mikä tarkoittaa, että havainnot ovat hyvin hajallaan keskiarvon ympärillä, suureen eroavaisuuteen viittaa myös taseen loppusumman pienin ja suurin arvo. Pienimmän ja suurimman arvon mukaan yhteistilintarkastusta käyttävät yritykset sijoittuvat aineiston keskivaiheille taseen loppusummalla mitattuna. Niiden ryhmässä pienin arvo on n. 6 milj. euroa ja suurin arvo n. 545 milj. euroa. Vaihtelu otoksen yritysten taseen loppusumman välillä on siis hyvin suuri. Vaikka, eroavaisuuksia on pyritty lieventämään luonnollisen logaritmin avulla, saattavat suuret eroavaisuudet aiheuttaa harhaa tutkimuksen tuloksiin. Myös yhteistilintarkastusta käyttävien yritysten kohdalla keskihajonta suhteessa keskiarvoon on suuri. Mediaani on molemmissa ryhmissä puolestaan alhainen verrattuna keskiarvoon. Tämä viittaa siihen, että alhaisempia havaintoja on lukumäärällisesti paljon, mutta muusta aineistosta merkittävästi poikkeavat suuret havainnot vaikuttavat paljon keskiarvoon. Aineiston neljän suurimman arvon yhteenlaskettu osuus kaikkien aineiston yritysten yhteenlasketusta taseen loppusummasta on n. 27 %.

Taulukko 6. Taseen loppusumma miljoonina euroina.

	Yksi tilintarkastaja n=896	Yhteistilintarkastus n=31	Kaikki n=927
Keskiarvo	262	106	257
Mediaani	48	49	48
Keskihajonta	1.196	124	1.176
Pienin arvo	1	6	1
Suurin arvo	21.189	545	21.189

Taulukossa 7 on esitetty taseen loppusumman luonnollisella logaritmillä laskettuna sen keskiarvo, mediaani, keskihajonta sekä pienin ja suurin arvo. Kuten edellä on mainittu, luonnollisen logaritmin ottamisella pyritään vähentämään taseen loppusumman suurista eroavaisuuksista johtuvaa harhaa.

Taulukko 7. Taseen loppusumman luonnollinen logaritmi.

	Yksi tilintarkastaja n=896	Yhteistilintarkastus n=31	Kaikki n=927
Keskiarvo	11,03	10,92	11,02
Mediaani	10,79	10,80	10,79
Keskihajonta	1,42	1,22	1,41
Pienin arvo	7,09	8,64	7,09
Suurin arvo	16,87	13,21	16,87

Kolmatta hypoteesia, yrityksen velkaisuuden vaikutusta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen, tutkitaan velkaisuusasteen avulla, jonka laskentatapa on esitetty luvussa 4. Taulukossa 8 on esitetty tutkimusaineiston yritysten velkaisuusasteen keskiarvo, mediaani, keskihajonta sekä pienin ja suurin arvo. Velkaisuusasteen keskiarvot yhden tilintarkastajan ja yhteistilintarkastuksen valinneissa yrityksissä ovat lähes samat, molemmissa n. 62 %. Myöskään mediaaneissa ei ole suurta eroa. Myös molempien ryhmien kohdalla keskihajonta on suuri eli havainnot ovat ryhmittyneet etäälle keskiarvosta. Kuten taseen loppusummankin kohdalla todettiin, pienimmät ja suurimmat arvot ovat hyvin kaukana toisistaan ja yhteistilintarkastuksen valinneet yritykset eivät lukeudu ääriarvoihin. Huomattavaa on, että aineistoon sisältyy erittäin velkaantuneita yrityksiä joiden omavaraisuusaste on negatiivinen ja vastaavasti velkaisuusaste on yli 100, mikä tarkoittaa, että oma pääoma on negatiivinen. Aineistossa kaikki negatiivisen oman pääoman omaavat yritykset kuuluvat yhden tilintarkastajan valinneiden yritysten ryhmään, joten vaikuttaa siltä, että hyvin velkaiset yritykset valitsevat yhden tilintarkastajan, eikä velkaisuus näin lisää yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyttä.

Taulukko 8. Velkaisuusaste

	Yksi tilintarkastaja n=896	Yhteistilintarkastus n=31	Kaikki n=927
Keskiarvo	62,01	62,32	62,02
Mediaani	64,64	61,21	64,33
Keskihajonta	25,62	24,23	25,58
Pienin arvo	0,61	8,96	0,61
Suurin arvo	195,20	99,99	195,20

5.2. Tilastollisen menetelmän rajoitukset ja oletukset

Logistinen regressioanalyysi eroaa rajoituksiltaan esimerkiksi perinteisestä regressioanalyysistä ja erotteluanalyysistä sillä, että siinä ei tarvitse tehdä oletusta selittäjien normaalisuudesta. Selittävien muuttujien ei myöskään tarvitse olla toisistaan lineaarisesti riippuvia, eikä tutkittavien ryhmien varianssien tarvitse olla yhtä suuret. Yksi logistisen regressioanalyysin ongelmista saattaa olla se, että välttämättä mikään teoreettinen syy ei kerro, mitkä ovat ne tekijät, joilla pitäisi selittää ilmiötä. Saattaa myös olla, että yksikään muuttuja saadussa mallissa ei ole syy tutkittavalle selitettävälle muuttujalle vaan logistisessa regressioanalyysissä etsitään yhteyttä asioiden välillä. Tässä tutkielmassa yhteistilintarkastuksen valintaa pyritään selittämään muuttujilla, joilla on aikaisemmissa tutkimuksissa havaittu olevan vaikutusta korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kysyntään. (Metsämuuronen 2008: 115-116.)

Logistisessa regressioanalyysissä ongelmia otoskoon suhteen saattaa tulla, mikäli havaintoja on liian vähän, eikä ryhmien välille tule risteäviä havaintoja, jolloin ryhmät ovat kyseisen muuttujan suhteen toisensa pois sulkevia. Havaintojen määrän tulisi olla myös kohtuullinen malliin otettavien muuttujien lukumäärään nähden saman ongelman välttämiseksi. Mikäli havaintoja on liian vähän muuttujien määrään nähden, selitysstaste nousee liian korkeaksi ja ilmiö ylimallintuu. Logistisessa regressioanalyysissä oletetaan, että selitettävän ja selittävien muuttujien logit –muunnoksen välillä on lineaarinen yhteys. Jos selittävien muuttujien väliset korrelaatiot ovat liian suuret voi se aiheuttaa multikollinearisuutta jolloin kaksi toisiinsa voimakkaasti korreloitunutta muuttujaa saattavat tulla molemmat mukaan malliin, vaikka vain toinen näistä muuttujista tuo malliin tosiasiallista selitystä ja toinen on turha eikä lisää mallin selitystasetta. Toisaalta ilman riittävää korrelaatiota ei synny kunnollisia malleja. (Metsämuuronen 2008: 116.)

Logistinen regressioanalyysi on käyttökelpoinen erityisesti tilanteissa, joissa selittäviä muuttujia on useampi kuin yksi ja niistä yksi tai useampi on numeerinen. Tällaisessa tilanteessa esimerkiksi ristiintaulukoinnin käyttö ei onnistu. Tässä tutkielmassa esiintyy molemmat vaihtoehdot yhden selittävästä muuttujasta ollessa luokitteleva (omistusrakenteen hajautuneisuus) muiden ollessa numeerisia. (Helenius & Vahlberg 2008: 219.)

Merkittävin rajoitus tutkielman kannalta on se, että logistinen regressioanalyysi on herkkä aineiston useille outlierieille eli ääritapauksille. Mallin perusajatuksena on, että residuaalit, eli selittämättä jäänyt osa, ovat normaalisti jakautuneita ja niiden hajonta on tasainen eli homoskedastinen. Kuten aikaisemmin on todettu, taseen loppusumman ja

velkaisuuden kohdalla vaihtelu on hyvin suurta ja aineisto sisältää ääriarvoja, mikä saattaa tuottaa ongelmia logistisessa regressioanalyysissä.

5.3. Hypoteesien testaus

Tutkielman hypoteesien testauksessa on käytetty logistista regressioanalyysia. Taulukossa 9 on esitetty logistisella regressioanalyysillä saadut tulokset siitä, onko selittävillä muuttujilla eli yrityksen omistusrakenteella, taseen loppusummalla yrityksen velkaisuudella yhteyttä selitettävään muuttujaan eli yhteistilintarkastuksen valintaan. Taulukossa sarakkeesta p-arvo selviää merkitsevyystaso, jolla selitettävän muuttujan ja kunkin selittävän muuttujan välisen riippuvuuden voidaan todeta olevan tilastollisesti merkitsevä. Luvussa 4 asetettiin tutkielmassa käytettäväksi merkitsevyystasoksi 0,05. Jotta riippuvuus olisi tilastollisesti merkitsevää nollahypoteesin hylkäämiseksi, tulisi p-arvon jäädä alle 0,05. Tulosten mukaan mikään selittävistä muuttujista ei ole tilastollisesti merkitsevä. Omistusrakenteen hajautuneisuuden kohdalla vaikutus on lähinnä merkitsevää p-arvon ollessa 0,1352. Taseen loppusumman ja velkaisuusasteen osalta merkitsevyystasot ovat huomattavasti korkeammat.

Taulukko 9. Tulokset; selittävien muuttujien merkitsevyys.

Vaikutusten analyysi			
Vaikutus	Vapausaste	Wald	p-arvo
LNTASE	1	0,2685	0,6043
VELKAISUUS	1	0,0545	0,8154
OMISTUS	2	4,0017	0,1352

Taulukossa 10 on esitetty Waldin testisuureen sekä p-arvon lisäksi selittävien muuttujien regressiokerroin ja keskivirhe. Selittävien muuttujien vaikutusta selitettävään muuttujaan voidaan tarkastella lisäksi regressiokertoimen avulla. Taseen loppusumman regressiokertoimen (-0,0677) ollessa negatiivinen voidaan päätellä, että kyseinen muuttuja vaikuttaa negatiivisesti yhteistilintarkastuksen valintaan eli taseen loppusumman kasvassa todennäköisyys yhteistilintarkastuksen valintaan pienenee. Samaan päätelmään päädyttiin jo aiemmin tutkittaessa taseen loppusumman keskiarvoa, mediaania, keskihajontaa sekä pienintä ja suurinta arvoa. Tulokseen saattaa osaltaan vaikuttaa merkittävien suuret arvot yhden tilintarkastajan havaintoryhmässä. Taseen loppusumman kohdalla p-

arvo ylitti kuitenkin selkeästi asetetun merkitsevyystason, joten havainto ei ole tilastollisesti merkitsevä. Velkaisuuden kohdalla regressiokerroin on puolestaan positiivinen, mikä kertoo sen positiivisesta vaikutuksesta yhteistilintarkastuksen valintaan eli velkaisuuden kasvaessa todennäköisyys yhteistilintarkastuksen valinnalle kasvaa. Luvussa 5.1. havaitun perusteella olisi myös velkaisuuden kohdalla voinut odottaa negatiivista yhteyttä, koska hyvin suuret velkaisuusarvot sijoittuivat yhtä tilintarkastajaa käyttävään ryhmään. Huomattavaa kuitenkin on, että velkaisuuden kohdalla p-arvo jäi kauimmaksi valitusta merkitsevyystasosta.

Taulukko 10. Tulokset; yhteistilintarkastus vs. yksi tilintarkastaja

Muuttuja	Vapausaste	Regressiokerroin	Keskivirhe	Wald	p-arvo
Vakio	1	-1,8712	1,6502	1,2859	0,2568
LNTASE	1	-0,0677	0,1307	0,2685	0,6043
VELKAISUUS	1	0,00170	0,00728	0,0545	0,8154
OMISTUS 1	1	-1,0069	0,5174	3,7872	0,0516
OMISTUS 2	1	-0,5345	0,7546	0,5018	0,4787

Omistusrakenteen ollessa luokitteleva muuttuja, sen tulkinta poikkeaa taseen loppusumman ja velkaisuusasteen tulkinnasta. Mallissa omistusrakenteen hajautuneisuuden osalta luokka 3 on vertailuluokka, johon verrataan luokkia 1 ja 2. Taulukossa 10 regressiokerroin luokan 1 osalta on pienempi, mikä tarkoittaa, että kyseisessä luokassa yhteistilintarkastuksen valinta on epätodennäköisintä. Sen kohdalla myös p-arvo on lähempänä tilastollisesti merkitsevää, joten omistuksen keskittyneisyys näyttäisi lisäävän todennäköisyyttä valita vain yksi tilintarkastaja. Logistinen regressioanalyysi suoritettiin myös käsittelemällä omistusrakennetta numeerisena muuttujana jolloin suurempi arvo tarkoitti korkeampaa omistuksen hajautuneisuutta. Siinä omistuksen p-arvo oli 0,0459 eli tilastollisesti juuri ja juuri merkitsevä. Regressiokerroin oli 0,5002 eli sen vaikutus yhteistilintarkastuksen valintaan oli positiivinen jolloin omistuksen hajautuneisuuden kasvaessa todennäköisyys yhteistilintarkastuksen valinnalle kasvaa. Havainto on yhdenmukainen edellä esitetyn kanssa, näkökulma on vain päinvastainen.

Taulukossa 11 on esitetty omistusrakenteen tulkinnan kannalta mielekkäämmin tulkittavissa olevat kerroinsuhteet (odds ratio). Taulukossa viimeinen omistusrakenteen ryhmistä eli ryhmä 3 on valittu vertailuryhmäksi ja muiden eroja siihen on luonnehdittu kerroinsuhteella. Taulukosta nähdään, että omistusrakenteen ryhmään 1 kuuluvilla yh-

teistilintarkastuksen valinneiden osuus suhteessa yhden tilintarkastajan valinneiden osuuteen on 0,365 –kertainen verrattuna vastaavaan suhteeseen hajautuneen omistuksen ryhmässä (ryhmä 3). Tämä tarkoittaa, että yhteistilintarkastuksen valinneiden osuus on suurempi ryhmässä 3. Tulos on samansuuntainen myös ryhmän 2 kohdalla, mutta ryhmässä 2 yhteistilintarkastus on hieman yleisempää verrattuna ryhmään 3 kuin ryhmässä 1. Vastaavaan päätelmään päädyttiin myös aikaisemmin taulukossa 5 esitettyjen osuuk-sien perusteella, joista voitiin nähdä, että yhteistilintarkastuksen valinneiden yritysten suhteellinen osuus oli korkein luokassa 3. Koska luottamusvälit sisältävät arvon 1, voi-daan myös tämän taulukon perusteella päätellä, että tulokset eivät ole tilastollisesti mer-kittäviä.

Taulukko 11. Tulokset; kerroinsuhteet ja luottamusvälit

Vaikutus	Kerroinsuhteet ja luottamusvälit		
	Arvio	95 %:n luottamusväli	
LNTASE	0,935	0,714	1,195
VELKAISUUS	1,002	0,987	1,016
OMISTUS 1 vs 3	0,365	0,142	1,128
OMISTUS 2 vs 3	0,586	0,116	2,504

Logistisen regressioanalyysin kykyä luokitella havainnot oikein on syytä tarkastella, koska tulokset jäivät etenkin kahden muuttujan osalta kauas tilastollisesta merkitsevyydestä. Taulukossa 12 kuvataan kuinka hyvin logistinen regressioanalyysi kykenee en-nustamaan ja sen pohjalta luokittelemaan havainnot yhteistilintarkastuksen ja yhden tilintarkastajan valinnoista oikein. Kokonaisuudessaan logistinen regressioanalyysi luokittelee oikein 96,7 % havainnoista. Malli ei kuitenkaan pystynyt luokittelemaan oikein ainuttakaan yhteistilintarkastustapausta. Sen sijaan se luokitteli oikein kaikki yhden ti-lintarkastajan havainnot. Yhtenä syynä tähän saattaa olla se, että luokittamisen rajaksi säädetty todennäköisyys 0,05 ei riitä rajaksi oikeaa luokittelua varten (Metsämuuronen 2008: 132). Hosmerin ja Lemeshown testin p-arvo tutkielman logistisessa regressio-analyysissä on 0,0478 eli alle 0,05, tässä tapauksessa alhainen p-arvo kertoo, että malli on huono luokittelemaan arvoja oikeisiin kategorioihin. Syynä saattaa olla se, että ha-vainnot olivat jakautuneet epätasaisesti ryhmien välillä valtaosan havainnoista ollessa yhden tilintarkastajan valinneita yrityksiä (Metsämuuronen 2008: 131).

Taulukko 12. Logistisen regressioanalyysin luokittelukyky yhteistilintarkastuksen valinnassa.

Oikein		Väärin		Prosentti
Tapahtuma (yhteis-tilintarkastus)	Ei-tapahtuma	Tapahtuma (yhteis-tilintarkastus)	Ei-tapahtuma	Oikein
0	896	0	31	96,7

Mallin selityskykyä voidaan mitata myös selitysasteen avulla. Nagelkerken selitysaste mallissa on 0,0152, mikä tarkoittaa, että ainoastaan 1,52 % yhteistilintarkastuksen valinnan vaihtelusta voidaan selittää mallin selittävien muuttujien avulla. Mallia voisi parantaa poistamalla outlierit, joita esiintyi taseen loppusumman sekä velkaisuusasteen kohdalla.

5.4. Johtopäätökset

Tutkielman ensimmäisen hypoteesin mukaan yrityksen omistusrakenteen keskittyneisyys vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä. Hypoteesia testattiin logistisella regressioanalyysillä käyttämällä mittarina omistusrakenteen hajautuneisuutta, joka oli jaettu kolmeen luokkaan. Hajautuneimman omistuksen luokassa kukaan tunnetuista osakkeenomistajista ei omista suoraan tai välillisesti yli 25 %:a yrityksen osakkeista, keskittyneimmän omistuksen luokassa tunnettu osakkeenomistaja omistaa suoraan tai välillisesti yli 50 % osakkeista ja keskimmaisessä luokassa tunnetun osakkeenomistajan suora tai välillinen omistusosuus on välillä 25 % - 50 %. Analyysin tulokset osoittavat, että omistusrakenne ei ole tilastollisesti merkittävä tekijä yhteistilintarkastuksen valinnassa. Tulokset kuitenkin viittaavat siihen, että omistuksen ollessa keskittyneyttä yhteistilintarkastuksen valinta on epätodennäköisintä ja omistuksen ollessa hajautuneempaa todennäköisyys yhteistilintarkastuksen valinnalle kasvaa. Aineistossa merkittävä enemmistö havainnoista, n. 85 %, sisältyi keskittyneimmän omistusrakenteen ryhmään, mikä saattaa vaikuttaa tuloksiin. Keskittyneen omistuksen ryhmässä mielenkiintoinen lisänäkökulma tutkimukseen voisi olla merkittävän omistajatahon edustaman tyyppin (esim. julkinen valta, rahoitusala tai teollisuus), huomioiminen selittävänä muuttujana.

Tutkielman toisen hypoteesin mukaan yrityksen koko vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä. Myös toista hypoteesia tutkittiin logistisen regressioanalyysin avulla. Yrityksen koon

mittarina käytettiin taseen loppusumman luonnollista logaritmia. Analyysin tulokset osoittavat, ettei yrityksen koolla ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta yhteistilintarkastuksen valinnan todennäköisyyteen. Yrityksen koon ja yhteistilintarkastuksen yhteys oli negatiivinen, joka on vastoin ennako-odotuksia. Taseen loppusumma sisälsi kuitenkin neljä muihin havaintoihin verrattuna poikkeuksellisen suurta arvoa, mikä vaikuttaa heikentävästi logistisen regressioanalyysin tulosten oikeellisuuteen ja tarkkuuteen.

Tutkielman kolmannen hypoteesin mukaan yrityksen velkaisuus vaikuttaa todennäköisyyteen valita useampi kuin yksi tilintarkastaja vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä. Kuten aikaisempiakin hypoteeseja, kolmatta hypoteesia tutkittiin logistisen regressioanalyysin avulla. Velkaisuuden mittarina tutkielmassa käytettiin velkaisuusastetta, joka laskettiin vähentämällä luvusta sata omavaraisuusaste. Logistisen regressioanalyysin tulokset osoittavat, että velkaisuudella ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta yhteistilintarkastuksen valintaan. Tutkielman selittävästä muuttujasta velkaisuusaste jäi merkitsevyydeltään kauimmaiseksi asetetusta 5 %:n merkitsevyydestä. Analyysin tulokset osoittavat positiivista yhteyttä velkaisuuden ja yhteistilintarkastuksen välillä, jolloin velkaisemmat yritykset valitsisivat herkemmin yhteistilintarkastuksen. Velkaisuusasteen kohdalla vaihtelu suurimpien ja pienimpien arvojen välillä oli hyvin suurta, mikä todennäköisesti heikentää analyysin oikeellisuutta ja tarkkuutta.

Tutkielman tulokset osoittavat, että yhteistilintarkastuksen valintaa ei voida suurten suomalaisten yritysten kohdalla selittää yrityksen omistusrakenteen, koon tai velkaisuuden avulla. Yhteistilintarkastuksen valintaan vaikuttaa siten todennäköisesti muut tekijät, joita tutkimuksessa ei ole huomioitu. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että logistisen regressioanalyysin ennustuskyky aineistolla on huono. Todennäköisin syy mallin ennustuskyvyn heikkouteen saattaa olla tutkimusaineiston havaintojen keskittymisestä yrityksiin, jotka ovat valinneet vain yhden tilintarkastajan. Myös muut edellä mainitut seikat kuten poikkeavat havainnot (outlierit) saattavat vaikuttaa mallin hyvyteen. Omistusrakenteen osalta tuloksiin olisi todennäköisesti vaikuttanut myös se, että samaan konserniin kuuluvat yritykset olisi käsitelty yhtenä havaintona, mikä olisi vähentänyt havaintojen kokonaismäärää ja sillä olisi todennäköisesti ollut vaikutusta myös muihin muuttujiin.

6. YHTEENVETO

Koska aikaisempia tutkimuksia yhteistilintarkastuksen valinnasta vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä ei ole tehty, muodostettiin tutkielman hypoteesit pääasiallisesti perinteisten tilintarkastajan valintaa käsittelevien tutkimusten pohjalta. Aikaisemmissa yhteistilintarkastukseen liittyvissä tutkimuksissa on havaittu yhteistilintarkastuksen vaikuttavan positiivisesti tilintarkastuksen laatuun (Francis ym. 2009; Zerni ym. 2010; Zerni ym. 2011). Näihin havaintoihin perustuen on tutkielman hypoteesien asettamisessa lähdetty oletuksesta, että yhteistilintarkastus on laadultaan korkeampitasoista kuin yhden tilintarkastajan suorittama tarkastus.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu useiden tekijöiden vaikuttavan laadukkaamman tilintarkastuksen kysyntään. Yrityksen omistusrakenne valittiin tutkielmaan selittäväksi muuttujaksi, koska aikaisemmissa tutkimuksissa oli havaittu sillä olevan vaikutusta laadukkaamman tilintarkastajaparin valintaan (Francis ym. 2009) sekä yhteistilintarkastuksen vapaaehtoisen valinnan todennäköisyyteen (Zerni ym. 2010). Omistusrakenteen ollessa enemmän hajautunutta, voidaan myös olettaa, että agenttiongelmien ollessa merkittävämmät jolloin tarve valvonnalle on suurempaa. Lisäksi eri omistajatahoilla voi olla erilaisia intressejä tilintarkastuksen suhteen, jolloin saattaa olla tarpeen käyttää useampia eri tahojen valitsemissa tilintarkastajia.

Yrityksen koko valittiin selittäväksi muuttujaksi, koska aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu sen vaikuttavan korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kysyntään. Suuremman yrityksen ollessa kyseessä toiminta on myös laajempaa ja monimutkaisempaa mikä asettaa korkeamman vaatimuksen tilintarkastajan erikoistumiselle jolloin saattaa olla tarpeen valita eri asioihin erikoistuneita tilintarkastajia. Suurissa yrityksissä myös yrityksen sisäiset agenttiongelmien saattavat olla merkittävämpiä pienempiin yrityksiin verrattuna.

Velkaisuuden vaikutuksesta tilintarkastajan valintaan on aikaisemmissa tutkimuksissa saatu osittain ristiriitaisia tuloksia. Useimmiten on havaittu velkaisempien yritysten valitsevan korkeampilaatuisia tilintarkastajia. Kuitenkin on saatu myös poikkeavia tuloksia, joiden mukaan epäonnistuneiden ja velkaisten yritysten on havaittu käyttävän heikompileatuisia tilintarkastajia. Velkaisuuden vaikutus perustuu yrityksen johdon ja rahoittajien välisiin agenttiongelmien ja vaatimus laadukkaasta tilintarkastuksesta saattaa johtua rahoittajan vaatimuksesta, toisaalta korkeampitasoisen tilintarkastuksen on havaittu vaikuttavan alentavasti yrityksen maksamiin rahoituskustannuksiin. Velkaisuuden

vaikutus yhteistilintarkastuksen valintaan saattaa lisäksi olla erilainen eri kokoisilla yrityksillä.

Tutkielman hypoteesit yrityksen omistusrakenteen, koon ja velkaisuuden vaikutuksesta yhteistilintarkastuksen valintaan eivät saaneet tukea logistisella regressioanalyysillä suoritettussa analyysissä. Lisäksi yrityksen koon suhteen tulokset olivat ristiriitaiset aikaisempien tutkimusten tuloksiin verrattuna. Omistusrakenteen ja velkaisuuden osalta tulokset olivat odotetun suuntaiset, mutta erityisesti velkaisuuden kohdalla tulosten merkittävyys jäi kauas asetetusta 5 %:n merkittävyystasosta. Aikaisemmista tilintarkastajan valintaan perehtyneistä tutkimuksista poiketen tutkielmassa tarkasteltujen yritysten ominaisuuksien avulla ei onnistuttu selittämään yhteistilintarkastuksen vapaaehtoista valintaa.

Tutkielman tulokset eivät kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että tutkitut ominaisuudet eivät lainkaan vaikuttaisi yhteistilintarkastuksen valintaan. Kuten aikaisemmin on todettu, logistisen regressioanalyysin ennustuskyky tutkielman tutkimusaineistolla oli huono, minkä vuoksi tulosten luotettavuus ei ole paras mahdollinen. Myöskään aineisto ei ollut paras mahdollinen vähäisten yhteistilintarkastushavaintojen vuoksi sekä aineistoon sisältyvien outlierien vuoksi. Lisäksi yhteistilintarkastuksen valintaan saattaa vaikuttaa useat muut tekijät, kuin tässä tutkielmassa tutkitut tekijät.

6.1. Jatkotutkimusmahdollisuuksia

Aikaisempaan yhteistilintarkastukseen liittyvään tutkimukseen perehtyessä nousi esiin useita tutkimusmahdollisuuksia, mikä asetti haasteita tutkielman rajaamiselle ja näkökulman valinnalle. Yhteistilintarkastuksen vapaaehtoista valintaa tutkittaessa mielenkiintoinen jatkotutkimusmahdollisuus olisi omistusrakenteen vaikutuksen tarkempi analysointi tutkimalla esimerkiksi johdon omistusosuuden, pääasiallisen omistajan aseman, suurimman yksittäisen omistajan omistusosuuden tai merkittävän vähemmistöomistajan olemassaolon vaikutusta päätökseen valita yhteistilintarkastus. Myös toimialan tai yritysmuodon vaikutuksen tutkiminen voisi olla mielenkiintoista, tässä tutkielmassa nämä jätettiin pois, koska tietyt toimialat ja yritysmuodot karsittiin pois tunnuslukujen vertailukelpoisuuden parantamiseksi.

Kuten aikaisemmin on todettu, aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että yhteistilintarkastuksen valinta vaikuttaisi alentavasti yrityksen rahoituskustannuksiin.

Mielenkiintoinen tutkimusnäkökulma olisikin yhteistilintarkastuksen valinneiden yritysten rahoituskulujen vertaaminen yhtä tilintarkastajaa käyttäviin. Kyselytutkimuksen avulla voisi puolestaan tutkia rahoittajien asennetta yhteistilintarkastukseen – kokevatko he saavansa suuremman varmuuden tilinpäätöksen oikeellisuudesta, kun tilintarkastuskertomuksen on allekirjoittanut useampi kuin yksi tilintarkastaja.

Kiinnostavia tutkimuskohteita ovat myös yhteistilintarkastuksen vaikutus tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastuksen laatuun, joita ei ole vielä suomalaisella aineistolla tutkittu. Yhtenä näkökulmana laatuun voisi olla mukautettujen tilintarkastuskertomusten määrä. Lisäksi näkökulmia voi laajentaa ottamalla asetelmaan mukaan eritasoiset tilintarkastajaparit sekä yhden tilintarkastajan osalta asetelman big 4 vs. ei-big 4. Etenkin palkkiotutkimuksessa olisi kiinnostavaa verrata palkkioita myös niiden tapausten osalta, joissa tilintarkastajaksi on valittu kaksi samasta tilintarkastusyhteisöstä olevaa tilintarkastajaa. Tässä tutkielmassa yhteistilintarkastushavaintojen alhaisen määrän vuoksi päädyttiin tekemään jaottelu vain välillä yhteistilintarkastus vs. yksi tilintarkastaja.

Tällä hetkellä näyttää, että lakisääteistä velvoitetta yhteistilintarkastuksen valintaan ei ole tulossa ainakaan aivan lähiaikoina. Aihetta on kuitenkin tutkittu varsin vähän ja etenkin vapaaehtoisen yhteistilintarkastuksen ympäristössä tehdyt tutkimukset antaisivat lisävalaistusta siihen onko yhteistilintarkastuksella saavutettavissa todellisia hyötyjä mm. paremman tilintarkastuksen laadun, tilintarkastajien riippumattomuuden lisäämisen sekä tilintarkastusmarkkinoiden keskittymisen vähentämisen muodossa vai olisiko se vain ylimääräinen taakka ja kustannus yrityksille sekä myös tilintarkastajille.

LÄHDELUETTELO

- Becker, C. L., M. L. DeFond, J. Jimbalvo & K. R. Subramanyam (1998). The Effect of Audit Quality on Earnings Management. *Contemporary Accounting Research* 15:1, 1-24.
- Burgstahler, D. C., L. Hail & C. Leuz (2006). The Importance of Reporting Incentives: Earnings Management in European Private and Public Firms. *The Accounting Review* 81:5, 983-1016.
- Chow, C. W (1982). The Demand for External Auditing: Size, Debt and Ownership Influences. *The Accounting Review* 57:2, 272-291.
- DeAngelo, L. E (1981 a). Auditor Independence, 'Low Balling', and Disclosure Regulation. *Journal of Accounting and Economics* 3:2, 113-127.
- DeAngelo, L. E (1981 b). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 183-199.
- DeFond, M. L. (1992). The Associations Between Changes in Client Firm Agency Cost and Auditor Switching. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 11:1, 16-31.
- Euroopan komissio (2010) 561 13.10.2010. Vihreä kirja. Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset
- Euroopan komissio (2011) 779 30.11.2011. Ehdotus; Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisäätteistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista
- Fan, J. P. H. & T. J. Wong (2005). Do External Auditors Perform a Corporate Governance Role in Emerging Markets? Evidence from East Asia *Journal of Accounting Research* 43:1, 35-72.
- Francis, J. R, & E. R. Wilson (1988). Auditor Changes: A Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Differentiation *The Accounting Review* 63:4, 663-682.

- Francis, J. R., J. Krishnan (1999). Accounting Accruals and Auditor Reporting Conservatism *Contemporary Accounting Research* 16:1 135-165.
- Francis, J. R. (2004). What Do We Know about Audit Quality *The British Accounting Review* 36 345-368.
- Francis, J. R., C. Richard & A. Vanstraelen (2009). Assessing France's Joint Audit Requirement: Are Two Heads Better than One? *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 28:2, 35-63.
- Gonther-Besacier, N. & A. Schatt (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal* 22:2. 139-160.
- Halonen K. & M-L. Steiner (2010). *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. 1. painos. Juva: WS Bookwell Oy. 498 s. ISBN 978-951-0-34022-6
- Hay, D. & D. Davis (2004). The Voluntary Choice of an Auditor of Any Level of Quality. *Auditing: a Journal of Practice & Theory* 23:2. 37-53.
- Helenius H. & T. Vahlberg (2008). *Tilastomenetelmien soveltamisesimerkkejä SAS® Enterprise Guide®:lla –versio 4.1*. 1. painos. Espoo: Numos Oy. 263 s. ISBN 978-952-92-3205-5.
- Hertsi A. (2011). EU-komissio valmistelee kahden tilintarkastajan pakkoa. Big Four ja pörssiyritykset pohtivat kumpi maksaa lisääntyvän työn. *Kauppalehti*. 7.6.2011, 4
- Holm, C. & F. Thinggaard (2010). Joint audits – benefit or burden? *Working paper*.
- Jensen, M. C. & W. Meckling (1976). Theory of a Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3:4, 305-360.
- Jones, J. J. (1991). Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research* 29:2, 193-228.
- Järvinen T. & E. Haapamäki (2011). Jaetun tarkastuksen hyötyjä ja haittoja tutkimuksen valossa. *Tilintarkastus* 6, 22-24.

Kannanotto 1/2009. Valtion tilintarkastuslautakunta.

Karjalainen, J. (2011). Audit Quality and Cost of Debt Capital for Private Firms: Evidence from Finland. *International Journal of Auditing* 15:1, 88-108.

KHT-yhdistys (2010). *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit*. Helsinki: KHT Media Oy. 1160 s.

Knechel W. R., L. Niemi, S. Sundgren (2008). Determinants of Auditor Choice: Evidence from a Small Client Market. *International Journal of Auditing* 12:1, 65-88.

Kyynäräinen T. (2011). Kaksi tilintarkastajaa hyödyttäisi yrityksiä. Tilintarkastusyhtiö Grant Thorntonin pääjohtaja Ed Nusbaum kannattaa yhteistilintarkastusten järjestelmää. *Kauppalehti*. 31.8.2011, 6

Laki luottolaitostoiminnasta 9.2.2007/121

Lennox, C. (2005). Management Ownership and Audit Firm Size. *Contemporary Accounting Research* 22:1, 205-227.

Linnainmaa L. (2011). Mitä yrityksiä kaksi tilintarkastajaa hyödyttäisi? *Kauppalehti*. 6.9.2011, 13.

Metsämuuronen, J. (2000). *Tilastollisen päättelyn perusteet*. 1. painos. Vöru: Jaabes OÜ. 74 s. ISBN 952-5372-02-2.

Metsämuuronen, J. (2008). *Monimuuttujamenetelmien perusteet*. 2. painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 295 s. ISBN 978-952-5372-23-6.

Niskanen M., J. Karjalainen, J. Niskanen (2010). The Role of Auditing in Small, Private Family Firms: Is It About Quality or Credibility? *Family Business Review* 23:3, 230-245.

Niskanen M., J. Karjalainen, J. Niskanen (2011). Demand for Audit Quality in Private Firms: Evidence on Ownership Effects. *International Journal of Auditing* 15:1, 43-65.

Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624

Piot, C. (2007). Auditor concentration in a joint-auditing environment: the French market 1997-2003. *Managerial Auditing Journal* 22:2. 161-176.

Reynolds, J. K., J. R. Francis (2000). Does Size Matter? The Influence of Large Clients on Office-level Auditor Reporting. *Journal of Accounting and Economics* 30:3, 375-400.

Riippi H. (2011). Tilintarkastuksessa on useampia vaihtoehtoja. *Kauppalehti*. 14.6.2011, 13.

Sundgren S. (1998). Auditor Choices and Auditor Reporting Practices: Evidence from Finnish small Firms *The European Accounting Review* 7:3 441-465.

Thinggaard, F. & L. Kiertzner (2008). Determinants of Audit Fees: Evidence from a Small Capital Market with a Joint Audit Requirement. *International Journal of Auditing* 12:2, 141-158.

Tilintarkastuslaki 28.10.1994/936

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459

Vakuutusyhdistyslaki 21.12.1987/1250

Vakuutusyhtiölaki 18.7.2008/521

Van Tendeloo, B & A. Vanstraelen (2008). Earnings Management and Audit Quality in Europe: Evidence from the Private Client Segment Market. *European Accounting Review* 17:3, 447-469.

Wallace W. A. (2004). The Economic Role of Audit in Free and Regulated Markets: A Look Back and Look Forward. *Research in Accounting Regulation* 17, 267-298.

Zerni, M., J-P. Kallunki & H. Nilsson (2010). The Entrenchment Problem, Corporate Governance Mechanisms, and Firm Value. *Contemporary Accounting Research* 27:4, 1169-1206.

Zerni, M., E. Haapamäki, T. Järvinen & L. Niemi (2011). Do Joint Audits Improve Audit Quality? Evidence from a Setting of Voluntary Joint Audits. *Accepted paper*.

Lite 1. BvD Independence Indicator luokkien määritelmät.

BvD Independence Indicator

To assist users in identifying independent companies on our products, BvD has created an *Independence Indicator* to characterise the degree of independence of a company with regard to its shareholders. This *BvD Independence Indicator* is assigned to each company according to the logic defined below.

First note that the categories of shareholders collectively labelled by the sources are disregarded in the considerations below (since they are considered as unable to exert a controlling power over a company). They include:

- *Public* (used only for quoted companies)
- *Unnamed private shareholders, aggregated* (more than one unnamed individual or family, labelled such as "*Private shareholders*", "*Individual investors*", "*Other individuals*", etc.)
- *Other unnamed shareholders, aggregated* (more than one unnamed shareholder containing a mixture of companies or of companies and individuals or families).

For more details about the types of shareholders, click [here](#).

The *BvD Independence Indicators* are noted as **A**, **B**, **C**, **D** and **U**, with further qualifications .

Indicator A

Definition: Attached to any company with known recorded shareholders (excluding the 3 "collective" types indicated above) none of which having more than 25% of [direct or total ownership](#).

This is further qualified as A+, A or A-:

- A+:** Companies with 6 or more identified shareholders (of any type) whose ownership percentage is known
- A:** As above, but includes companies with 4 or 5 identified shareholders
- A-:** As above, but includes companies with 1 to 3 identified shareholders

The logic behind these qualifiers is that the probability of having missed an ownership percentage over 25% is the lowest when the greatest number of shareholders is known, so that the company's degree of independence is more certain.

The qualification **A+** is also attributed to **A** companies in which the sum of direct ownership links (all categories of shareholders included) is over 75%. Which means that those companies cannot have an unknown shareholder with 25% or more and can thus not be identified with an Independence Indicator other than **A**.

Please note that BvD also gives an **A-** notation to a company that is mentioned by a [source](#) (*Annual Report, Private Communication or Information Provider*) as being the [Ultimate Owner](#) of another company, even when its shareholders are not mentioned.

As it can be seen from the above definitions, the qualifications "+" or "-" do not refer to a higher or a lower degree of independence but to the *degree of reliability* of the Indicator that is attributed.

In BvD terminology "**A**" companies are called "*Independent companies*".

Indicator B

Definition: Attached to any company with a known recorded shareholder (excluding the 3 "collective" types mentioned above) none of which with an ownership percentage ([direct, total or calculated total](#)) over 50%, but having one or more shareholders with an ownership percentage above 25%.

The further qualification as **B+**, **B** and **B-** is assigned according to the same criteria relating to the number of recorded shareholders as for indicator A.

The qualification **B+** is also attributed to **B** companies in which the summation of direct ownership percentages (*all categories of shareholders included*) is 50.01% and higher. Indeed, this means that the company surely does not qualify under Independent Indicator C (since it cannot have an unknown shareholder with 50.01% or higher).

☐ **Indicator C**

Definition: Attached to any company with a recorded shareholder (excluding the 3 "collective" types mentioned above) with a total or a calculated total ownership over 50%.

The qualification **C+** is attributed to **C** companies in which the summation of direct ownership percentage (all categories of shareholders included) is 50.01% or higher. Indeed, this means that the company surely does not qualify under Independent Indicator **D** (since it cannot have an unknown direct shareholder with 50.01% or higher).

The **C** indicator is also given to a company when a source indicates that the company has an ultimate owner, even though its percentage of ownership is unknown.

☐ **Indicator D**

Definition: This is allocated to any company with a recorded shareholder (excluding the 3 "collective" types mentioned above) with a direct ownership of over 50%.

☐ **Indicator U**

Definition: This is allocated to companies that don't fall into the categories **A**, **B**, **C** or **D** - indicating an *unknown* degree of independence.